

VI.

AZ EGYHÁZAK LIKVIDÁLÁSA — A MINDSZENTY-PER

Szovjet egyházpolitika | A gyöngyösi eset: P. Kiss Szaléz | Mindszenty jelentősége | Rajk és a „diáköszeesküvések” | A körúti gyilkosság | A keresztény ifjúsági szervezetek elleni hajsza | A fakultatív hitoktatás | A Mária Év | Az iskola-harc | Pócspetri | Mindszenty elfogatása | A per

A politikai pártok likvidálásával és helotaszerepre juttatásával a kommunista párt bolsevizálási törekvése még korántsem jutott célhoz. A parlamenti szinten véghezvitt mézárálás és manipuláció még nem törte meg a társadalom szívós ellenállását. Ennek az ellenállásnak a lényege nem annyira offenzív, mint inkább defenzív volt: védekezés, szembeszegülés a rendőri módszerekkel, a széles fronton megindított bolsevizálással. És ennek az ellenállásnak legfőbb támasza, automatikus inspirálója a magyar társadalom mélyen gyökerező keresztény hite volt, a lengyelekéhez hasonló évszázados történelmi-vallásos tudata. Annak ellenére, hogy Magyarország nem 90 százalékban volt katolikus, hanem kb. 70—30 százalékban katolikus illetve protestáns, különösen 1945 után valamennyi keresztény felekezet és a vallásos zsidóság is egyformán érzett s egységesen viselkedett minden kommunista-ateista átállítással és kísérlettel szemben. S a keresztények s a vallásos zsidók zöme e védekezésben felzárkózott a legerősebb felekezet, a katolikus egyház s a legkimagaslóbb személyiség, Mindszenty József bíboros mögé.

1948-ban tehát, miután a Szociáldemokrata Pártot is megszüntették, Rákosi Mátyás az egyházakat és Mindszenty bíborost vette célba. A rendőrség külön, speciális osztálya munkába fogott a bíboros elleni eljárás és per előkészítésére. Rákosi Mátyás felemelte kezét Mindszenty József ellen. A párt világosan látta, hogy amíg ez a „nyakas katolikus kálvinista”, a magyar prímás a helyén van, addig Magyarország nem lehet Moszkva hűséges csatlósa s a párt helytartói szerepe nem lehet zavartalan. Amíg Magyarország Rómára tekint, addig nem tekint Moszkvára.

1948-ban tehát megindult a gőzhenger Mindszenty ellen.

De az előzmények messzebbre nyúlnak vissza. A magyarországi egyházüldözés is akkor kezdődött, amikor az első szovjet katona 1944-ben átlépte a Kárpátok gerincét.

Kezdődött képmutatással. A Vörös Hadsereg és a nyomában megérkező magyar moszkovita gárda zászlajára írta a vallásszabadságot. A Kommunista Párt propagandája kinyilvánította, hogy a párt tiszteletben tartja a lakosság túlnyomó többségének keresztény meggyőződését; de mintegy szabadkezet biztosítva magának későbbi, egyelőre titokban tartott tervei megvalósítására, azért kijelentette: csupán a feudalizmus és fasizmus maradványaitól kell megtisztítani az egyházat.^[1] A Vörös Hadsereg 1944 október 7-i kiáltványa pedig, melyben felszólította a lakosságot, hogy ne meneküljön el, biztosította a papságot is: a lelkészek akadálytalanul végezhetik vallási szertartásaikat.^[2] Ez a felhívás épp oly biztatóan hangzott, mint a kommunisták propagandája és éppen annyira kétértelmű és kétszínű volt. Mert pozitív csengése mellett benne volt az is, hogy a vallásszabadság fogalmán csupán a templomi szertartást értik, máskülönben az egyházak kulturális, társadalmi tevékenysége nem esik e fogalom alá. (Az oroszországi keresztény egyházak kálváriás sorsa és története, a vallásszabadság megszorító értelmezése ismeretlen volt a magyar társadalom széles rétegei, de nem volt ismeretlen a

főpásztorok, képzett papok és képzetlenebb hívek előtt.)

E kommunista és orosz felhívások azonban csak szavak voltak, ezzel egyidőben viszont olyan tettek következtek, melyek az előbbi felhívások biztatásával ellenkező tényeket eredményeztek. Ugyanaz a Vörös Hadsereg, amely vallásszabadságot ígért, kiutasította az országból Angelo Rotta pápai nunciust, hogy a Vatikánnak ne legyen közvetlen szemtanúja és összekötője az országban. S amikor kommunisták és szovjetek szabad vallásgyakorlást ígértek, a Vörös Hadsereg betiltotta az összes katolikus napilapot, csupán két hetilap és egy folyóirat megjelenését engedélyezte, de papírhányra való hivatkozással ezek példányszámát is erősen korlátozta.^[3] Ugyanakkor, mikor a lakosság 70 százalékát reprezentáló katolikus egyház sajtóját ennyire megnyomorították, az erősen kisebbségi pártnak 24 lapot és folyóiratot engedélyeztek. Ez a 24 sajtótermék később, mikor megkezdődött a Mindszenty elleni hajsza, teljes hangerővel s magas fordulatszámmal dolgozott a primás megrágalmazásában, s vele szemben a minimális katolikus sajtónak csak minimális eszközei voltak. Az alapokat tehát már korán, jó időben, már akkor lefektették, amikor hivatalosan még a kommunisták és a Szovjet vallásos jóindulatát, marxizmus s kereszténység történelmi kompromisszumát hirdették.

Az oroszok már a megszállás első fázisában szervezeti csapást mértek az egyházakra, különösen azok ifjúsági munkájára. A Vörös Hadsereg tucatjával foglalta le a vallásos ifjúsági szervek otthonait és kultúrhelyiségeit, s átadta őket a marxista pártok ifjúsági szervezeteinek. Olyan katolikus ifjúsági egyesületeket pedig, melyek kifejezetten a munkásfiatalokkal foglalkoztak, mint pl. az EMSZO (Egyházközségi Munkás Szakosztályok), egyszerűen már 1945-ben betiltottak.^[4]

A püspöki kar és Mindszenty primás hosszú időn át, összeszorított foggal és vasfegyelemmel igyekezett türelmesen elviselni a szovjet intézkedéseket, hogy az amúgy is felzaklatott országban ne öntsön olajat a tűzre. Sőt, igyekezett csillapítani a kibontakozó oroszgyűlöletet. Így például az első püspöki körlevélben, ha nehezükre esett is, a főpásztorok beleszólták ezt a mondatot: „Nem bizonyult valónak a hír, melyet az orosz hadsereg Egyházat irtó szándékáról terjesztettek, sőt sok figyelmet is tapasztaltunk a parancsnokságok részéről az egyházi étellel szemben. Templomaink állnak és akadálytalanul folynak az istentiszteletek. De még súlyosabb idők várnak ránk.”^[5] E néhány mondat a magas diplomácia eszköze volt: egyrészt fegyelmezett ajánlat a Vörös Hadseregnek okos modus vivendire; másrészt tényleges dicséret és biztatás néhány valóban emberséges orosz katonai parancsnoknak; egyben a hívek óvatos intése egyfelől arra, hogy legyenek fegyelmezettek, másfelől mégis utalás arra, hogy a vallásos magatartás még áldozatot követelhet tőlük. De hiába volt Mindszenty diplomatikus vagy rugalmas magatartása, a magyar egyháznak a megszálló hatalom ugyanazt a sorsot szánta, mint az orosz egyházaknak a bolsevizmus 1919 óta, Mindszentynek pedig azt a sorsot, ami Tikhov pátriárka sorsa lett.

Rendőri vonalon máris, jóelőre gondoskodtak a vallásüldözés indokainak megteremtéséről. A nagyvilág az első jelentékenyebb politikai pernek az 1947-es összeesküvésű per tekintette, pedig azt megelőzően már számos olyan rendőrségi provokáció történt, amiről a világ nem szerezhetett tudomást, ami mind az egyház ellen irányult s célja az volt, hogy az Egyház kezéből kifacsarják a fiatalságot s a lakosságra gyakorolt erkölcsi befolyását megtörjék.

Amikor a Vörös Hadsereg 1944 őszén Debrecenben kiáltványban bízta a papokat a maradásra és misézésre, a papok ezt komolyan vették. Debrecenben például a ferences szerzetesek elsőnek láttak hozzá a háborútól meggyötört város és vidék normális életének helyreállításához, megindították az oktató intézeteket. 1944 karácsonyán a kolostor által fenntartott játszótéren és kultúrházban foglalkoztak a vagongyár munkásainak gyermekeivel s karácsonykor e kis nebulókkal előadták a „Betlehemi bakter” című népszerű, vallásos színművet. Másnap megjelentek az új kormányzat „adótisztviselői” s az előadás hasznát meg akarták adóztatni. A vezető páter hivatkozott arra, hogy a Horthy-korszakban ilyesmiért nem kértek adót. Erre feljegyezték róla, hogy „dicsérte az átkos Horthy-rendszert”, a vagon gyári munkásgyerekeket pedig figyelmeztették, hogy a kommunista ifjúsági szervezetben a helyük.^[6] Már akkor, 1944

őszén megindult tehát a legalsóbb szinten a fiatalok elhódításának a munkája, nyomással, csábítással, főleg azonban rendőrségi eszközökkel. Már akkor rendőri feljegyzések készültek a papok tevékenységéről: „A párt első pillanattól kezdve szemmel tartott minden papot és szerzetest... Buzgón gyűjtötte ellenük a terhelő adatokat, kifürkészte gyengéiket, vágyaikat, ambícióikat, összeírták barátaik és ellenségeik nevét. Gyűlt az anyag, a kiszemeltek tudta nélkül.”[\[7\]](#)

A csendes megfigyelés és adatgyűjtés rövid periódusa után később elkezdődött a különösen eredményes és aktív papok elrablása. Az ország nyugati vidékén, az osztrák határ közelében lévő nagy katolikus városban Szombathelyen egy alkalommal nyílt utcán megtámadták és gépkocsiba tuszkolták az egyik legkitűnőbb ifjúságnevelőt, az állami középiskola hittan tanárát; a kommunista rendőrség és az orosz haderő nyomozói együttesen vallatták és más papok elleni kompromittáló adatokat akartak tőle szerezni, majd Szibériába deportálták.[\[8\]](#)

Az ilyen többé-kevésbé titkos elrablások és vallatások mellett azonban Rákosinak szüksége volt nyílt botrányokra is, olyan kalamitásokra, amelyek alkalmasak voltak az egyház elleni vádakra és támadásokra. Az első ilyen nagyszabású akcióra 1946 tavaszán került sor, az ország szívében, az egyik alföldi városban, Gyöngyösön. Ez volt az ún. Páter Kiss Szaléz-féle összeesküvés, egyben az első főpróba arra, hogy nyilvánosan is indokolják a Vörös Hadsereg beavatkozását, csaknem egy évvel a Kovács Béla ügy előtt.

Gyöngyösön különösen fájdalmas nyomokat hagyott a Vörös

Hadsereg bevonulása, szovjet katonák a város asszonyait és leányait, köztük 12 éves gyerekeket is többszörösen megerőszakoltak. A város hónapokon, éveken át hordozta lelkén ezt a szörnyű sebet, az egész város lakossága lankadatlanul gyűlölte az oroszokat. Megerőszakolások később is történtek s ez 1946 tavaszán szörnyű tragédiához vezetett. Egy középiskolás diák édesanyját egyetlen éjszaka hét orosz katona megbecstelenítette. Az elkeseredett és önkívületbe esett fiú fegyvert szerzett és több szovjet katonát agyonlőtt.[\[9\]](#) A fiú barátai segítettek a katonák holttestének elrejtésében s kútba dobták a hullákat. Az ilyen eset — garázdálkodó és részeg szovjet katonák megölése — egyébként nem volt ritkaság azokban az években sem Magyarországon, sem a többi szovjetmegszállta közép-kelet-európai országban; sőt, az is előfordult, hogy a garázdálkodó szovjet katonát ott, ahol az eset szembeszökően felháborító volt s az orosz parancsnokság élén szigorúan fegyelmezett tiszt állt, maguk az oroszok ölték meg, minden különösebb eljárás nélkül. A gyöngyösi esetben azonban nem az történt, hogy a tragédia előzményeit, okait és indokait megvizsgálták volna, hanem mesterségesen politikai ügyet csináltak belőle és egyházellenes agitációra használták fel. A gyöngyösi rendőrség politikai osztályának vezetője beidézt több olyan diákot, akiről tudta, hogy anyja vagy nővére a múltban szintén orosz megerőszakolás áldozata volt. A diákok nem vallottak. A politikai nyomozó ekkor — saját ötlete volt vagy budapesti utasításra cselekedett, nem lehet megállapítani — beidézte a rendőrségre a diákok népszerű mentorát és gyóntatóatyját, a valamikor Amerikában is plébánoskodó fiatal ferences atyát, P. Kiss Szalézt. A művelt, szelídlelkű pap mindig mindenkit óvott az önbíráskodástól s atyai gondoskodással féltette diákjait minden veszedelemtől. A gyöngyösi nyomozó azonban már első éjjel az ájulásig verte s egy pince-cella hideg kövére dobta a fiatal papot.[\[10\]](#) Hosszú időn át példátlan kegyetlenséggel kínozták.[\[11\]](#) Azzal a feltételezéssel, hogy a diákok bizonyára meggyónták neki tettüket, terhelő adatokat akartak szerezni tőle, a gyónási titok megszegésével is. De sem P. Kiss Szaléz, sem a vele együtt letartóztatott Olafson Piacid hittanár nem tett terhelő vallomást. Mégis, az ügyben 42 személyt tartóztattak le, a két papot pedig azzal vádolták, hogy a diákokat gyilkosságra bujtatták és utána feloldozták őket. A város és az ország hosszú évekig nem tudott az elhurcolt vádlottak sorsáról, az a hír járta, hogy Szibériába deportálták őket. Évtizedek múlva sikerült megállapítani, hogy nem mindenkit vittek el az országból, de orosz katonai bíróság ítélkezett felettük. P. Kiss Szaléz, Antall József joghallgató és Kizmán Ottó érettségizett diák felett kimondták a halálos ítéletet és még abban az évben, 1946 október 20-án mindhármat kivégezték a nyugat-magyarországi szovjet börtönben, Sopronkőhidán. Több elhurcolt valóban a Szovjetunióba került és kényszermunkatáborban halt meg.[\[12\]](#)

(A világ akkor még nem ismerte Alekszandr Szolzsenyicin e sorait: „Ha Csehov értelmiségi hőseinek, akik folyton azt találgatták, mi lesz húsz-harminc év múlva, valaki azt felelte volna, hogy Oroszországban negyven év múlva kínvallatás lesz, hogy vasabronccsal szorítják össze az emberek koponyáját, hogy savas fürdőbe mártják őket, hogy meztelenen lekötözve hangyákkal és poloskákkal maratják őket, hogy gyorsforralón tüzesített nyársat dugnak alfelükbe — 'titkos pecsét' —, hogy csizmával lassan szétnyomják a nemiszervüket, s ami látszatra a legenyhébb: heteken át álmatlansággal s szomjaztatással gyötrik, vagy összeverik őket véres hústömeggé, — akkor egyetlen csehovi darab sem úgy végződne, ahogy végződik, mert minden hős az elmeógyógyintézetben kötött volna ki.”^[13])

Páter Kiss Szaléz a meginduló vallásüldözés egyik első áldozata volt, egyben pedig a gyónási titok vértanúja.

Szviridov tábornok a gyöngyösi esetet, melynek elindítója saját katonáinak a brutalitása volt, arra használta fel, hogy a magyar kormányt megrója; a Kommunisták Pártja pedig arra, hogy a katolikus papság szovjetellenes és államellenes bűneiről beszéljen. De egyben alkalmasnak látták az ügyet a majdani „összeesküvés-per”, illetve a Kisgazdapárt lefaragásának előkészítésére is: belekeverték a helyi Kisgazdapártot, nevezetesen Gyulai László országgyűlési képviselőt, azzal a gyanúsítással, hogy tőle származnak a fegyverek, melyeket a „gyilkosok” használtak. Nyílt tárgyalásra, bizonyításra soha nem került sor, de a kommunista párt agitációja szélteben-hosszában mennydörgőit a reakció és a „fekete reakció”, az egyház ellen.

1946 elején tehát széles fronton kezdett kibontakozni az egyházak elleni támadás s ebben a helyzetben országosan, majd világméretben is felmagasodott Mindszenty bíboros alakja, mint a hit védője, mint a történelmi „Defensor fidei.”

Nem véletlenül vált azzá. Származása, neveltetése, műveltsége s jelleme egyaránt történelmi szerepre predesztinálta. A 19. század végén, 1892-ben született Magyarország egyik legműveltebb, nyugati városa, Szombathely közelében, a Vas megyei Mindszent faluban. Szülei földdel birkózó emberek voltak. Apja 15 holdon gazdálkodott, a falu választott bírájaként működött, igazságszerető komoly emberként vezette a kis paraszttársadalmat. Anyja komoly, szívós, mélyen vallásos asszony. A gyermek Mindszenty, mint apja is, sokat olvasott, legfőbb olvasmánya a „Szentek élete” volt. A szombathelyi premontrei gimnáziumba írták be. Szigorú, okos papi pedagógusok tanítottak itt, nagy teljesítményeket követeltek s Mindszenty mindnek eleget tett, mindig az elsők között. Apja katonának szánta, anyja papnak, ő maga korán játszott a gondolattal, hogy újságíró legyen, világi pályán „prédikáljon.” A kor egyik nagy magyar főpapja, az akkor Magyarországhoz tartozó Erdély püspöke, Majláth Gusztáv, mikor meglátogatta a szombathelyi iskolát, megismervén a kitűnő diákot, megadta neki az utolsó lökést, hogy mégis papi pályára lépjen. Mindszentyt 1915 június 15-én szentelték pappá a szombathelyi székesegyházban. Falusi káplán, majd zalaegerszegi hittanár lett. Negyedszázadon át mint apátplébános működött ebben a dunántúli megyében. Hihetetlen akaraterővel templomok sorát építtette, nyomdát, újságot létesített, megszervezte a papok kórházi szolgálatát, ingyenes ösztöndíjakat szerzett szegénysorsú diákoknak s példamutatóan építette fel az új plébániákat, egyházközségeket. 1943-ban előkészítette a katolikus agrárfjúsági szervezet, a KALOT Zala megyei zászlóbontását, mert úgy látta: szükséges művelt, fiatal parasztokat nevelni egy mielőbbi földreform idejére. 1944. március 25-én XII. Pius pápa egyenes kívánságára veszprémi püspökké nevezik ki. Már nagyban dühöngött a háború, de kemény szervezőmunkával rendbeszedte a hosszabb ideje elhanyagolt egyházmegye ügyeit. 1944 őszén memorandumot szerkesztett a nemzetiszocialista kormányhoz, s ebben az immáron reménytelenné vált háború befejezését, a harcok megszüntetését, az emberéletek kímélését sürgette. Magyarország akkor hitleri megszállás alatt állt. A püspököt letartóztatták, s a nyugati határszélre, Sopronkőhidára szállították. Itt töltötte 1944 karácsonyát s éjjeli miséjén résztvevett egy másik rab is: a kommunista Rajk László, aki rövidesen a miséző Mindszenty és az egyház egyik legsorsdöntőbb ellenségeként lépett fel, mint belügyminiszter. Mindszentyt a Nyugatra menekülő hatóságok nem vitték tovább német koncentrációs táborokba, fogsága utolsó hónapjait nem is börtönben, hanem az Isteni Megváltó Leányai kolostorában töltötte, de szigorú őrizetben. Április 2-án, két nappal a Vörös Hadsereg megérkezése előtt Mindszenty József teljesen szabad ember volt. Mindig tiltakozott a beállítás ellen, hogy őt a szovjet

haderő szabadította volna ki a nemzetiszocialista börtönből.

Mindszenty József mindenekelőtt lekipásztor volt és egyház-szervező talentum. Magyarországon azonban, mint például Lengyelországban is, s általában minden népnél, amely történelme során pogány népekkel, tatárokkal, törökökkel állt harcban, a papi hivatás egyben nemzeti tevékenység is volt. Az ország közéletében nemegyszer nemzetmentő szerepet játszottak nagy egyházfejedelmek ennek hagyománya eleve élt s természetes volt Magyarországon akkor is, amikor a Vörös Hadsereg megérkezett az ország határait. Már előzőleg is, a hitleri megszállás idején Mindszenty mint püspök s így a magyar törvényhozás Felsőházának a tagja adta be közérdekű memorandumát a nemzetiszocialista kormányhoz. Természetes, hogy aki szembeszállt Hitler hatalmával, az nem állhatott és nem állt félre akkor, amikor egy új totalitárius ideológia, ezúttal a kommunizmus indított rohamot az ezeréves magyar kereszténység, annak minden intézménye, nemzetrevelő munkája s papi gárdája ellen. XII. Pius pápa éppen azért választotta ki erre a feladatra Mindszentyt, mert ismerte szívósságát, jellemzilárdságát, azt, hogy a „tu es sacerdos” igéje betölti egész lelkét és életét. Tudta a pápa, hogy a keresztény világot Közép-Kelet-Európában fenyegető vihar idején a nagy magyar érsek-prímások utódként olyan emberre van szükség, aki, ha kell, vállalja az áldozatokat, a börtönt, vállalja a halált is. 1945 októberében a pápa esztergomi érsekké nevezte ki Mindszentyt, 1946 február 18-án pedig Rómában bíborossá avatta. Másnap magánkihallgatáson fogadta a magyar főpapot, aki egy volt a 32 új bíboros között, s XII. Pius pápa ezekkel a történelmi szavakkal búcsúzott tőle:

— A 32 közül Te leszel az első, aki mártíromságot szenved.

Magyarországon a vallásos élet ezekben az években erősen fellendült. A háború okozta sok szenvedés, az orosz megszállás sok atrocitása, a jövőtől való félelem közepette az Egyház bizonyult annak az intézménynek, amely gyakorlati tettekkel mindig segített. XII. Pius pápa utasításait követve a háború végén a magyar kolostorok, s ebben jelentős szerepe volt Mindszentynek, mint veszprémi püspöknek, az üldözött zsidóság menedékhelyeül szolgáltak. 1945-ben ezek a kolostorok hasonló szerepet tölthettek be: a garázdálkodó oroszok elől idemenekültek a veszélyeztetett asszonyok, leányok. Az éhínséggel küszködő és a hosszú ostromban kibombázott Budapest megsegítésére Mindszenty országos és nemzetközi karitász-akciókat szervezett. Felhívta a parasztságot, küldjön élelmet a fővárosi munkásságnak, levélben kérte az amerikai kormányt, küldjön élelmiszercsomagokat, ruhát és tüzelőt az inségeseknek. Rómában a bíborosi konzisztóriumon külön felkérte az ott lévő négy amerikai bíborost, támogassák a magyarországi szeretet akciót. Tevékenysége minden vonalon eredménnyel járt, a falusiak élelmet szállítottak Budapestre, a szomszédos Ausztriából pedig megrakott amerikai vonatok indultak Magyarországra. És éppen ezen a ponton kezdődött az immáron politikai jellegű összetűzés a kommunistákkal. A pártnak nem volt ínyére, hogy a magyar népet „amerikaiak” segítik, a párt a Szovjetunió akarta fenntartani a mítoszt, hogy „élelmet ad az éhező Budapestnek.” Az igazság viszont az volt, hogy az éhező országnak kellett táplálnia a méreteiben túlságosan nagy megszálló haderőt, amely ezenkívül rendszeresen rekvirált, s ebben szabadkezet engedett a kommunista párttagoknak is. Gyakori eset volt a falvakban, hogy egy kommunista, akinek azelőtt még csak egy malaca sem volt, az istállóját most megtömte tehennel. Ilyen körülmények között a kommunista párt bejelentette igényét, hogy a külföldi, nyugati segélyek szétosztásában neki is része legyen, s kérdéseessé akarta tenni az Egyház jogát az egyházi adományok kiosztására. Ezt a célját a párt azzal akarta elérni, hogy a közlekedési miniszterrel bejelentette: az amerikai élelmet vasúti kocsik hiánya miatt nem lehet beszállítani. Csalódott azonban, ha azt hitte, hogy ezzel a kis zsarolással kikényszerítheti, amit akar. Mindszenty azonnal a „Flucht in die Öffentlichkeit” módszeréhez folyamodott és nyilatkozatot adott ki: „Izgalommal várja a magyar katolicizmus az amerikai katolikusok Bécsben veszteglő szeretetadományainak sorsát...” Utalt arra, hogy a fővárosban az Actio Catholica népkonyhái nap mint nap ezer és ezer embert látnak el élellemmel, s e konyhák működése most veszélyben van. Ezenkívül a római „Osservatore Romano” tudósítója nemzetközi visszhangot adott az ügynek. Így a szállítmányt végül be kellett engedni, mint az amerikai szerv, az NCWC adományát. De a kommunisták fogcsikorgatva esküdöztek magukban, hogy ezt a vereséget még visszafizetik. Meg is tették: két év múlva az NCWC tisztviselőit kémkedéssel vádolták és elítélték.

Mindszenty nemcsak Caritas-vonalon gondoskodott emberbaráti tevékenységről, hanem általánosságban is a közéleti integrációra, a társadalmi béke előmozdítására törekedett. Szót emelt a németajkú lakosság törvénytelen deportálása, valamint a Csehszlovákiához került magyar országrész magyar lakosságának onnan történő kiűldözése ellen; felszólította a kormányt, oszlassa fel az internálótáborokat s lakóit engedje szabadon, kapcsolja be az újjáépítés sürgős munkájába. Ezzel kapcsolatos 1946 februári akciója, amikor 2-től 9-ig engesztelési miséket mondott az ország templomaiban, s a végén, 9-én az örökimádás templomában maga mondott szentbeszédet a társadalmi békéről.

A kommunisták ezért azonnal megvádolták: „Mindszenty védi a háborús bűnösöket és fasisztákat.” A szentbeszéd után a Kommunista Párt által megrendezett gyűlésen a beszervezett szavaló-kórusok már a prímás elleni „népítélet” hangulatát árasztva kiáltották: „Munkát, kenyeret, Mindszentynek kötelet!” (Ez a kommunista akció váltotta ki a parlamentben a híres epizódot, mikor a Kisgazdapárt képviselői Mindszenty nevének említésekor lelkesen éljenezték a prímást.)

Amily mértékben erősítette a Kommunista Párt a Mindszenty személye elleni agitációt, oly mértékben zárkózott fel mögötte az ország egész társadalma, nemcsak katolikusok. A templomok látogatottsága nőtt. Egységesen állt a prímás mögött a püspöki kar. A katolikus hetilap, az „Új Ember” mint acélos jellemet köszöntötte és ünnepelte prímási kinevezését.^[14] Az új főpásztor acélossága mindenekelőtt az egyház-szervezésben mutatkozott meg. Szerke az országban, minden városban és faluban létrehozta a laikusok közösségét, az egyházközségeket, melyekben a papokkal szorosan együttműködve maga a polgári lakosság tevékenykedett a vallási élet fellendítésén. Főleg vidéken, a gyakorló vallásosság olyan nagymérvű lett, amire évtizedek óta sem volt példa. Szoros közösségi összetartást eredményezett ez a lelkiület s fokozta a hívő társadalom akcióképességét. Például az egyház minimumra szorított sajtójának hatását erősen felfokozták az egyházi hetilap terjesztésével, kézről kézre adásával, a kis példányszámú hetilapot többen olvasták el, mint a milliós példányszámban nyomtatott kommunista napilapot. Az egyházközségi szervezetek körül igen jelentős munkát folytattak a különböző katolikus ifjúsági szervezetek. Virágzott a katolikus fiatalok egyetemi szervezete, az Emericana, a jórészt papok irányítása alatt álló cserkészszövetség, vidéken pedig a legény- és leányszervezet, a KALOT, KALÁSZ, stb. Ezek az organizációk pusztá létükkel szinte lehetetlenné tették, hogy a vidéki városokban és falvakban gyökeret verjen a Kommunista Párt, hogy kommunista ifjúsági szervezetek létesüljenek: senki nem csatlakozott hozzájuk, jöllehet teljes szabadságot élveztek s pénzzel, könnyű szórakozással próbálták magukhoz vonzani a fiatalságot. A párt csakhamar realizálta, hogy az egyház a diák- és parasztiifjúság körében jelentős befolyással rendelkezik. Aligha férhetett kétség ahhoz — mondja a párttörténet e katolikus egyesületekről —, hogy a baloldal vidéki, falusi térhódításának le nem becsülhető akadályát jelentették... A baloldal számára tehát úgyszólván sorsdöntő kérdés volt ezeknek a jobboldali szervezeteknek a felszámolása.”^[15] A párttörténet, miközben leplezetlenül beismeri, hogy kommunista szempontból a katolikus szervezetek likvidálása sorsdöntő volt, csak abban téved — tudatosan —, hogy csupán „vidéki és falusi” szervekről beszél. Mert az igazság, hogy az egyháznak igen nagy volt a tekintusa a munkásság körében is. A Budapest körüli nagy iparváros, Csepel munkássága például két új iskolát állított fel, egyikbe bencés-szerzeteseket hívott tanárnak, másikba szerzetesnővéreket. Mikor pedig Mindszenty a háború utáni első karácsony előtt kiment a híres gyárvárosba, több ezer hívő seregett össze, hogy meghallgassa miséjét és szentbeszédét a felebaráti szeretetről. „Mi még ellenségeinket is szeretjük” — mondotta a prímás a kommunisták által „vörös Csepel”-nek nevezett munkásvárosban. „Ha valahol az életben, it, ezen a téren lehet igazán nagy az ember, aki legyőzi önmagát” — fejeződött be Mindszenty csepeli beszéde.^[16]

Bárhol, bármit mondott is a prímás mindenütt egyetemes sikere volt. Mert — mint személyének egyik tanulmányozója mondja —, a legégetőbb kérdésekhez szólt hozzá s egyenes, világos, őszinte, a keresztények számára egyedül helyes megoldással szolgált, s így Mindszentynek hallgatósága volt immáron az egész ország.^[17]

1946 tavaszán látszott, hogy a gyöngyösi esetet Szviridov és a kommunista párt nem az igazságszolgáltatás eszközeivel s annak érdeme szerint kezeli, hanem országos botrányt csinál belőle politikai céllal. Mindenekelőtt a papság és fiatalság együttműködésének s az egyházi ifjúsági

szervezetek virulenciájának akar véget vetni. Rajk László belügyminiszter megkonstruálta az ún. „diákösszeesküvések” fogalmát. Rajtaütésszerűen házkutatásokat rendelt el több középiskolában. Tanórák kellős közepén a rendőrök tucatjával hurcolták el a diákokat, vallatták őket s elsősorban a szerzetesek ellen préselték ki belőlük terhelő adatokat. Kínzással vették rá a diákokat, hogy tanáraik, sőt, vallásos érzelmű szüleik ellen irányuló hamis jegyzőkönyveket írjanak alá. Több egyházi iskolában az egyik benyomuló rendőrcsoport fegyvereket rejtett el, hogy aztán a másik benyomuló rendőrosztály megtalálja azokat, s felmutassa, mint a kétségtelen diákösszeesküvés bűnjelét. Ezeket az akciókat a baloldali sajtó hangos műfelháborodása, a szisztematikus háborgás koncertje kísérte. Mindszenty kettős ellenhúzással válaszolt. Először azzal, hogy azonnal elrendelte a katolikus főigazgatóság szigorú vizsgálatát az egyházi iskolákban. Ebbe bevonta a kultuszminisztériumot is. Ennek élén a parasztpárti Keresztury Dezső állt, aki becsületesen, pártatlanul nyújtott segédkezet a vizsgálathoz. Így az egyik minisztérium részvételével lehetett megállapítani, hogy a másik minisztérium, a belügyminisztérium állításai valótlanok. A vizsgálat kiderítette, hogy nincs diákösszeesküvés. Ennek ellenére a primás hangsúlyozottan felszólította az iskolák vezetőit, örökjdenek, hogy a diákok soha, semmiféle beavatkozásra ürügyet ne nyújtsanak.

Amíg egyfelől okos és azonnali önvizsgálattal felelt, másfelől nyílt, elvi álláspontjának is hangot adott a primás és körlevelet intézett a diákok szüleikhez. Ebben mintegy elvi védőgátat épített a nyilvánvaló kommunista törekvésekkel szemben, hogy ti. az iskolákat kiragadják az egyház kezéből. A körlevélben félreérthetetlenül leszögezi, hogy a gyermek nevelésére az egyházaknak Magyarországon történelmi joga van, a magyar iskolarendszert kezdettől fogva az egyházak építették. Rámutatott: az egyházi iskolák színvonala rendkívül magas, megelőznek minden más tanintézetet. A nevelés az egyház, de mindeneelőtt a szülők joga, ezt nem előzheti meg az állam. Visszautasítja a vádat, hogy az egyházi iskolák nem demokratikusak. Éppen az egyházi iskolák tették lehetővé a múltban is, hogy a nép egyszerű fiai iskolázásban részesüljenek.^[18] Az egyházi iskoláknak joguk van az állami támogatásra is, mert az állam adófizetői a katolikus szülők, s ezek joggal várják el, hogy pénzüikkel gyermekeik iskoláját is támogassák. Emlékeztette az államot arra, hogy mikor az a szerzetesiskolák anyagi és oktatási alapját képező földbirtokokat kisajátította, megígérte az oktatáshoz szükséges anyagi kárpótlást. Erre az iskoláknak szükségük van. A katolikus nevelés — mondta — nem köti gúzsba a szellemet, hiszen katolikus iskolák volt növendékei ma lehetnek kommunisták is. „De van-e szabadság ott, ahol a katolikusoknak nem lehetnek saját iskoláik? Ahol nem túrnak más, csak állami iskolát? Azt az állami iskolát, melyen keresztül a mindenkor uralkodó, sokszor kisebbségi pártok akarják a többség gyerekeire rákényszeríteni a maguk világnézetét. Egyszer az egyik párt, másszor a másik, aszerint, hogy melyik kerül uralomra. És mindegyik az iskola révén akarja a maga uralmát állandósítani. Nem, ez nem demokrácia, s ez nem is szabadság...”^[19]

Ez az okos és egyben határozott kiállítás meghátrálásra készítette a kommunistákat. Az egyházi iskolák mellett ugyanis megmozdult az egész hívő társadalom. Megalakították a Szülők Szövetsége nevű országos szervezetet, s minden nagyobb iskolavárosban tömeggyűléseket rendeztek. Meghívták Mindszentyt is, aki egy-egy összejövetelen körlevelei szellemében beszélt. Óriási gyűlés volt az ország déli részén, az érseki székhely Kalocsán. A Szülők Szövetsége innen, 12 000 aláírással, levelet intézett az ország miniszterelnökéhez: „Tiltakozunk minden olyan kísérlet ellen, amely iskoláink katolikus jellegét megszüntetni, a hitoktatást pedig nem-kötelezővé tenni törekszik. Kérjük ezért miniszterelnök urat, mint az ország felekezeti és társadalmi békéjének legfőbb őrét: katolikus iskoláinkat, melyeket az ország túlnyomó többsége büszkén és szeretettel vall magáénak, a zaklató, alaptalan támadásoktól védje meg. Hitvallásos iskoláink mellett rendületlenül kitartunk, mert kifejlődésében biztosítani akarjuk az igazi demokratikus jövő leghívebb hordozóját, a keresztény magyar embert.”^[20]

Mindszenty mellé felsorakoztak a nem-katolikus keresztény felekezetek is. Ravasz László református püspököt a katolikus primás személyesen felkereste annak budapesti hivatalában. A két keresztény főpap teljesen egyetértett a kibontakozó kommunista kultúrharccal és iskolaharc elleni védekezésben. A református püspök örömmel helyeselte a Szülők Szövetsége tevékenységét. Mindszenty ezután a budai ciszterciánál nyilvános szentbeszédet mondott a katolikus-protestáns történelmi együttműködésről, eltemetve régebbi századok hitvitáit. A kommunisták ilymódon, akaratuk ellenére, Magyarországon 1946-ban létrehozták az ökumenikus együttműködést, ami a

világon csak a II. Vatikáni Zsinat után lendült fel. A kor szemtanúja és krónikása helyes diagnózist készített, amikor megállapította, hogy az iskolaharc első fázisa a kereszténység győzelmével végződött. „A bíboros — írja — eddig is bírta a katolikusok bizalmát, most azonban az egész ország felismerte, katolikusok és protestánsok egyaránt, hogy Mindszenty a Gondviselés által küldött ember.”^[21]

Mindezek után a Kommunista Párt abbahagyta a szerzetesi iskolák elleni támadásokat. Nemcsak hogy egységes keresztény front szegült vele szembe, de a szerencse sem kedvezett neki, mert egy sajátos eset folytán kiderült, hogy a „diákösszeesküvések” csak a belügyminisztérium és a kommunista sajtó közös akcióprogramjában léteznek, a valóságban azonban nem. Az történt ugyanis, hogy a budapesti baloldali lapok nagy szenzációval beszámoltak arról: az ország déli részén, Baja városban a rendőrség házkutatást tartott a cisztercita szerzetesek középiskolájában és újabb összeesküvést leplezett le. A nevezett napon azonban egyetlen rendőr sem járt az iskolában, a rendőrségi rajtaütés csak — másnap volt. A fővárosi lap tehát előbb volt informálva a bajai összeesküvés leleplezéséről, mint a bajai rendőrök, akik ezt az összeesküvést leleplezték. Országos botrány lett a dologból, a kommunista belügyminiszter renoméja súlyos csorbát szenvedett.

A csorbát ki kellett köszörülni s a politikai rendőrség máris hozzálátott új terv kidolgozásához, hogy a párt új offenzívát indíthasson. A terv pokoli volt, méltó a Cseka ősi hagyományaihoz, s méltó ábrázolásához Szolzszenyicin tolla kellene. Megvalósítása nem sokáig váratott magára, a nyár derekán kirobbantották azt, ami így vált ismeretessé: a körúti gyilkosság.

Öklömnyi betűkkel közölték a lapok és harsogta a rádió a nyár derekán, hogy Budapesten, a Teréz-körúton egy magyar fiatalember agyonlőtt egy jóra való, derék szovjet katonát; a rendőrségnek azon nyomban sikerült a tettes nyomára bukkanni, a fiatalember a körút egyik romos házából adta le a lövést s mikor a rendőrök üzőbe vették, felmenekült a padlásra; ott azonban a menekülés minden lehetőségét elvágta s a gyilkos kétségbeesésében öngyilkosságot követett el; a gyilkos egy katolikus ifjúsági szervezet, a KALOT egyenruháját viselte.

Ennek a hivatalos közleménynek, hivatalos verzióknak Magyarországon jóformán senki sem adott hitelt. Gyanússá tette a közleményt már az a tény, hogy a kommunista propaganda hónapok óta agitált a katolikus ifjúsági szervezetek ellen, így mindenkinek már az első érzése az volt, hogy ez a „gyilkosság” mesterséges akció, politikai céllal. Másodszor aláasta a közlemény hitelét, hogy a rendőrség olyan tettest-koronatanút produkált, aki halott, még csak véletlenül sem tanúskodhat vagy védekezhet: az öngyilkos gyilkos már nem szólhat egy szót sem. Harmadszor hihetlenné tette és valótlannak sejtette a hivatalos verziót az a körülmény, hogy a Teréz-körúton a nevezetes napon, a nevezetes órában járókelők százai látták: két orosz katona csúnyán összeveszett egy nő miatt, heves szóváltás támadt köztük s az egyik agyonlőtte a másikat.

Mindezek következtében aztán hitelre talált az a verzió, amely nem hivatalos volt, csak kiszivárgott, hogy tudniillik mikor a szomszédságban lévő politikai rendőrség az Andrássy-út 60-ban értesült a két szovjet katona halálos végű perlekedéséről, saját börtönpincéjéből kiemelte az egyik halálra kínzott fiatal fogoly holttestét és gyorsan a Teréz körút szóbanforgó romházába szállította. S amíg az oroszok elszállították a körútról a halott katonát, a rendőrség megjátszotta a komédiát a gyilkos üldözésével és diadalmasan kézrekerítette a sajátmaga által odacsempészett hullát.

A lapok egyetlen sort sem írhattak a két szovjet katona szerelmi okokra visszavezethető féltékenységi párbajáról, viszont szélteben-hosszában és halálos komolyan tárgyalták a hivatalos verziót. De nem volt újságolvasó, nem volt ember, aki a hivatalos verziót hitte volna és ne a másikat.

Nem stimmel a hivatalos közleményben az sem, hogy a fiatalember a KALOT egyenruháját viselte, mert a KALOT-nak nem is volt egyenruhája. Később elterjedt olyan hír is, amit a hivatalos verzió nem említett, hogy az ifjú zsebében találtak ugyan egy KALOT-igazolványt, de azt évekkel

korábban keltezték s volt a zsebében egy másik újabb keltezésű, nevére szóló szociáldemokrata párttagsági igazolvány is. Ilyesmi, gondolta mindenki, garmadával van raktáron a titkos rendőrség archívumában.

Még gyanúsabbá vált a hivatalos közlemény akkor, amikor csakhamar kibújt a politikai szeg a zsákból: Rajk belügyminiszter elrendelte a katolikus ifjúsági szervezetek betiltását és felosztatását. „Itt van a kutya eltemetve!” — hangzott a közvélemény egyértelmű ítélete, a körüti gyilkosság újabb, átlátszó ürügy az egyházak gyengítésére, az ifjúsági egyesületek likvidálására. Ami nem sikerült a gyöngyösi eset, P. Kiss Szaléz ürügyén, azt most megcsinálják a körüti gyilkosság ürügyén.

Így is történt. Július 7-én Szviridov orosz altábornagy, mint a SZEB elnöke, az angol és amerikai tagok aláírása nélkül, levelet adott át a miniszterelnöknek. Ebben, mint jegyzékben, követelte mindazoknak az egyesületeknek a felosztatását, valamint személyeknek a felelősségre vonását, akiknek része volt, illetőleg része lehetett a Vörös Hadsereg tagjai ellen elkövetett merényletekben, s akik szerepet vállaltak a jobboldali, népi demokrácia ellenes propaganda felszításában és terjesztésében.[22] A jegyzék természetesen a koalíciós pártok értekezlete elé került, de Rajk belügyminiszter meg sem várva, hogy mit határoz a koalíció, azonnal intézkedett: a demokratikus államrend hatásosabb védelme érdekében, a fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának megfelelően 1946. július 4—5—6-án 220 „jobboldali” egyesület felosztatását rendelte el.[23]

Már Szviridov jegyzéke jogi képtelenség volt, hisz egy speciális bűnesetet nem lehet széleskörű politikai intézkedések foganatosítására felhasználni minden vizsgálat vagy bizonyíték nélkül. Hasonló abszurdum volt a belügyminiszter rendelete, hiszen még ha a gyilkos valóban gyilkos, valamely párthoz vagy egyesülethez való tartozása, még ha valós is, nem jelentheti az illető egyesület bűnösségét és semmiképpen sem ad jogalapot 220 egyesület felosztatására. A kommunista belügyminiszter azonban itt is fait accompli-t teremtett a kormány számára. Jelentéktelen volt ezek után, hogy a pártközi értekezlet, mely július 8-10-ig tartott, mit határozott, s hogy ott ki mit mondott. A kisgazdapárti vezetők, a szinte már rutinná kialakult módszerrel, a követelések kisebbik részével szembeszegültek, nagyobbik részében engedtek, míg a legvégén mindenhez hozzájárultak. A Szviridov-kívánságok teljesítése mellett foglalt állást a külön meghívott Tildy Zoltán is, valamint a szociáldemokrata és parasztpárti vezetőség. Nagy Ferenc kifejezte azt az aggályát, hogy a KALOT és a Cserkész Szövetség felosztatása igen kemény dió, e téren tartózkodást ajánlott, azt viszont helyeselte, hogy a katolikus egyház vezetőihez átírással kell fordulni és figyelmeztetésben részesíteni őket. Elhangzott olyan kisgazdapárti érvelés is, hogy a KALOT felosztatása „az egész katolicizmust Mindszenty táborába kergeti”.[24] Ez az érv annyiban jószándékú volt, hogy a KALOT megmentését célozta, de tárgyaltan is, mert az egész katolicizmus amúgy is Mindszenty táborában volt.

De ennek a KALOT-mentő érvnek volt egy előzménye s ez is hozzátartozik a tárgyalt időszak történetéhez.

A KALOT a két háború között a katolicizmus szociális lelkiismerete volt, élen járt a földreform követelésében. Ehhez megnyerte több kiváló főpap támogatását is, mint láttuk, 1943-ban felkarolta a zalaegerszegi apát, Mindszenty is. Egyik legkimagaslóbb személyisége Kerkai Jenő jezsuita atya volt, egyik diplomatája pedig egy másik jezsuita, Nagy Töhötöm. Utóbbi 1944 végén a fronton átjutva Malinovszki orosz hadsereg-főparancsnokhoz ment, tárgyalni. Egyfajta üzlet született: Malinovszki hozzájárul majd a parasztfjúsági szervezetek működéséhez, Nagy Töhötöm viszont közvetítést vállal a Kreml és a Vatikán között. A szovjet tábornok olyasmit adott, ami nem az övé volt, hisz a KALOT további működésének nem-engedélyezésére nem volt semmi ok, a KALOT bizonyos áttétellel, a Keresztény Demokrata Néppárton keresztül tagja volt a Hitlerrel szembeni ellenállási mozgalomnak. Nagy Töhötöm a szovjet ifjúsági szervezetekkel is kapcsolatba lépett, a Komszomol-vezetőkkel is tárgyalt. A Vatikánban végzett közvetítési tevékenysége pedig automatikusan oda vezetett, hogy az Egyház és Mindszenty kialakuló önvédelmi harcában a szovjetekkel való modus vivendi jelszavával próbálta gyengíteni a bíboros és a püspöki kar

ellenálló erejét — persze eredmény nélkül. Nagy Töhötöm és a nagytöhötömök klasszikus tévedése többnyire az, hogy egy élet-halál-harcban mindig azt hiszik: ha a megtámadott saját oldal enged, akkor a támadó totalitárius ellenfél megszelídül. A fejlemények rövidesen bebizonyították, hogy ez a jezsuita pap játékszer volt a Kreml sokrétű és sokarcú diplomáciájában. Mert Nagy Töhötöm maga nem volt a KALOT, de még csak Kerkai páter sem. A KALOT az adott helyzetben a hitvédő front egyik bástyája volt, tehát a kommunista cél: el kell távolítani. Egy ideig megpróbálták ugyan Mindszenty, pontosabban a Mindszenty-vezette küzdelem ellen fordítani. De csakhamar betiltották, majd átmenetileg újra engedélyezték, más néven (KAPSZ) és megrokkant, összepréselt formában, meghagyva a keretet, de teljesen összebéklyózva. A végén a kommunisták magát a kitűnő Kerkai pátert is börtönbe vetették, holott a „hajlíthatatlan” Mindszentyvel szemben a „hajlékony” vonal híve volt. A KALOT-munka egyik legaktívabb, középponti személyisége méltán szűrte le a történelmi tanulságot és megfigyelést: „Jellemző a kommunisták többszintű, hamiskártyás taktikájára, hogy a KALOT-vezetőkkel egy ideig még azt is el tudták hitetni: a magyar apparátus (vagyis Rákosiék, a szerk.) Moszkva tudta nélkül, vagy annak ellenére nyomja és aprítja őket”.[\[25\]](#)

Rajk apparátusa mindenesetre azonnal birtokba vette a katolikus egyesületek helyiségeit, felszerelését, épületeit, vagyontárgyait és nagyrészüket átadta a kommunista ifjúsági szervezeteknek és kapcsolt részeiknek. Közöséges állami rablás volt, erőszakos foglalás, fosztogatás és osztogatás. Ami ennél is súlyosabb, a politikai alvilág prédájának dobta oda az elsőrangú, mély szociális érzéstől áthatott katolikus ifjú vezetögarnitúrát: baloldali elemekből verőosztásokat szerveztek s az egyetemeken, városokon és falvakban „Vogelfrei”-nek nyilvánították a katolikus elit ifjú gárdáját. Sok keresztény hős és mártír született ezekben a hónapokban Magyarországon.

A magyar püspöki kar, tiltakozva a feloszlást elrendelő 7330/1946 M. E. rendelet ellen, július 22-i kelettel levelet intézett Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Az alapos jogi felkészültséggel megszerkesztett irat rámutat arra: törvénytelen eljárás volt a katolikus egyesületeket a belügyminiszter felügyeleti hatáskörébe utalni; a belügyminiszter nem intézkedhetett volna más minisztériumok bevonása nélkül. Feloszlani a törvény értelmében csak titkosan működő egyesületeket lehet, itt azonban nyílt egyesületekről van szó. Az ürügyként hangoztatott vádak nem vizsgálták meg és nem bizonyították. A feloszlató intézkedések előtt nem történt tárgyilagos vizsgálat s a közvéleményt sem tájékoztatták kellőképpen. Az egyesületek elleni eljárás önkényes és a szabadságot sértő. „Általános címeiken, és irányított gyanú alapján, bizonyított konkrét tények nélkül, erőszakosan cselekedni... parancsuralmi eljárás” — mondta a beadvány. Befejezésül a püspökkari határozat, illetve a levél arra kéri a miniszterelnököt, hogy „e kérdésben az ügyek menetének törvényes és igazságos irányt szabni szíveskedjék.”[\[26\]](#)

A Kiszgazdapárt napilapja másnap nagy terjedelemben közölte az egyházi álláspontot, szemmel láthatóan rokonszenvezve vele.[\[27\]](#) Az ügynek volt egy érdekes, figyelemreméltó parlamenti közjátéka is. Július 23-án Hám Tibor kiszgazdapárti képviselő interpellációt jegyzett be a belügyminiszterhez. Szemére lobbantotta Rajknak, hogy a kormány jóváhagyása nélkül, önkényesen oszlatta fel az egyesületeket. Javasolta, hogy a kormány a belügyminiszterrel vonassa vissza a vonatkozó rendeleteket. Rajk azzal védekezett, hogy a KALOT stb. nem hitbuzgalmi egyesületek voltak.[\[28\]](#) Amíg több kiszgazdapárti és Sulyok-párti képviselő kitűnő beszédekkel a Hám-álláspont s a katolikus egyesületek védelmére kelt, a Nemzeti Parasztpárt elnöke, Veres Péter hátbatámadta Hámot s a fiatal kiszgazda politikus beszédére azt mondta, hogy Hám pártja „úgy, ahogy van, menthetetlen”. A Szociáldemokrata Párt is végül a Baloldali Blokk álláspontjára helyezkedett, de ez előtt volt egy érdekes jelenség. Kéthly Anna, a párt centrumának vezető tagja azt javasolta ugyanis, hogy a Szociáldemokrata Párt elnöke, Szakasits Árpád lépjen kapcsolatba Mindszentyvel. Ezt több más vezető megoponnáta, s így a gyakorlatban semmi következménye sem lehetett annak a kompromisszumos határozatnak, hogy Szakasits beszéljen Mindszentyvel, de csak alapos előkészítés után és csak semleges helyen.[\[29\]](#)

A miniszterelnök a püspökök levelére nem válaszolt; Rajk belügyminiszter viszont, felhasználva az alkalmat, a katolikus ifjúsági szervezetekkel egyidőben, egy füst alatt feloszlatta a keresztény szakszervezeteket is.[\[30\]](#) Vagyis felszámolta azt az organizációt, amely jámbor

szándékkal kereszténység és szocializmus összeegyeztetésén fáradozott.

Augusztus elsején a püspöki kar ismét levélben fordult a miniszterelnökhöz. Ebben a társadalmi béke előmozdítását kérte, rámutatva, hogy a háború már régen befejeződött, de még mindig sokan vannak internálva. Németországban, Olaszországban, Franciaországban már rég véget vetettek a számonkérésnek, hirdessen tehát a magyar kormány is közkegyelmet. A levél utalt a rendőrségi kínzások, fenyegetések mai, állandó gyakorlatára.

Válasz most sem érkezett, ellenben Nagy Ferenc miniszterelnök nyilvános sajtókonferencián megdorgálta a papságot. Szvirdov ugyanis július 7-i levelében nemcsak a katolikus egyletek feloszlását kérte, hanem a papság megfeddését is.

A helyzet tehát az volt, hogy a támadó vádolta a megtámadottat: Svirdov és a kommunisták el akarták rabolni és elrabolták a katolikus egyleteket, megfosztották az Egyházat egyik legfőbb támaszától, s ugyanakkor még külön rendszabályokat követeltek éppen e megtépázott egyházzal és annak fejével szemben. Nagy Ferenc tudta, hogy Svirdov levelét tulajdonképpen a magyar kommunisták írták és szerkesztették.^[31] Mégis, az ő kedvük és érdekeik szerint járt el és vállalkozott Mindszenty és a papság megintására. Nagy Ferenc emlékirataiban megnyugtatta magát, hogy a Svirdov-levél nem minden követelését teljesítette (kisgazda főispánok eltávolítása, két képviselő elleni vádemelés, kisgazda ifjúsági szervezet megfegyverzése) vagy csak részben teljesítette. De éppen az ország további sorsára nagyjelentőségű kérdésben — az Egyház elleni aknamunkában — eleget tett a kívánságoknak, méghozzá, mint emlékirataiból kitűnik, meglehetősen könnyelműen fogta fel a kérdést. A Svirdov-levél — írja Nagy — azt állította, hogy a papság túlnyomó része, Mindszenty primás vezetésével, gyűlöletet táplál a Vörös Hadsereg ellen, s kérte, hogy erőteljesen utasítsuk rendre a papságot. „Ez a kívánság — folytatja Nagy — nem okozott nehézséget. Kiadtam egy nyilatkozatot, melyben felszólítottam a papságot, hogy támogassa a demokráciát és mozdítsa elő az együttműködést a megszálló haderővel.”^[32] Az Egyház joggal várta el az általa jelentős mértékben többséghez juttatott párt fejétől s egyáltalán, az ország miniszterelnökétől, hogy jogtalanul megvádolt és szorongatott helyzetében ne ellene, hanem mellette foglaljon állást s Svirdovnak adandó válaszában rámutasson az Egyház ártatlanságára s törvényben biztosított jogaira. Ehelyett Nagy Ferenc maga is nyilvánosan vádat emelt az Egyház ellen — az ország közvéleményének nagy megütközésére. A miniszterelnök, aki már birtokában volt a püspöki kar jogilag kitűnően alátámasztott leveleinek, e levelekről hallgatva, a következőket jelentette ki az egyházzal: nem nyújt segédkezet a szovjet csapatok és a magyar nép békés együttélésének a kialakulásához; megtűri és nem távolítja el soraiból a szovjetellenes és demokráciaellenes elemeket; nem hirdeti a demokrácia magasabbrendűségét; nem ápolja a Vörös Hadsereg iránti hálát.^[33]

Ha Nagy Ferenc azt mondja, hogy a Svirdov-levélben ráismert a magyar kommunisták fogalmazására, akkor e Nagy Ferenc-nyilatkozatban méginkább rá lehet ismerni Rákosi Mátyás kezevonására. Az Egyháznak és primásának ez a cserbenhagyása a többségi polgári párt fejének egyik legsúlyosabb tévedése volt, magában hordta a folyamatos appeasement minden elemét s későbbi katasztrófák levegőjét árasztotta.

A püspöki kar kétségbeesett, de öntudatos kísérletet tett a miniszterelnök e veszedelmes kurzusának a megváltoztatására s egy hozzá intézett újabb memorandumban olyan érveket dolgozott ki, melyeket a kormányfő hasznosíthatott volna Svirdovval s a kommunistákkal folytatott, kétségtelenül nem könnyű tárgyalásain is. A püspöki kar 1946. augusztus 10-én kelt levele lényegében a következőket tartalmazta: maga a kormány is hangoztatja, hogy a megszállással kapcsolatban hibák vannak; a magyar katolicizmus azonban e hibák láttán igyekezett nagy önuralmat tanúsítani; a megszállók hibáinak itt-ott történő orvoslásától eltekintve tűrte e hibákat és „nagy önuralommal tartózkodtunk mindentől, amivel megsértettük volna akár a megszálló hadsereget, akár a demokratikus államalakulatot”. Rámutat a püspökkari levél, hogy a kormány általi megfeddés nem tartalmaz konkrétumot: „Ha vannak velünk szemben konkrét vádak, szeretnők ismerni azokat.” A levél ezután felsorolja az egyház sérelmeit: még mindig nincs diplomáciai kapcsolat a Vatikánnal, a katolikus egyleteket feloszlatták, a sajtó a helytelen vádakot

nem igazítja helyre. Kitért a levél a „körúti gyilkosság” ügyére is: „Sor került egyesületeinkre egy teljesen homályos büntény ürügyén, amelyet érthetetlenül és alaptalanul velünk hoztak összefüggésbe”. A vizsgálati iratokba az egyháznak nem engedtek betekintést, s emiatt a közvélemény nagyon nyugtalan. A megszálló orosz haderő jogkörét — mondja a továbbiakban a levél — megfelelő megállapodások szabályozzák s a megszálló haderő maga ismételt hangoztatja, hogy az ország belügyeibe nem avatkozik be. Kéri a levél a miniszterelnököt, hogy a levél tartalmát hozza az oroszok tudomására, s mivel az egyházellenes feddés nyilvánosan hangzott el, ezt a levelet is hozzák nyilvánosságra. A memorandum egyik kulcsmondata: „Ha sérelmeink orvoslást nyernek és lelkipásztori tevékenységünket szabadon gyakorolhatjuk, az igazságos, összhangzatos működésre fenntartás nélkül készen állunk.”[34]

Az ifjúsági egyesületek feloszlatása súlyos csapás volt ugyan az egyházra, de Rajk tudta, hogy e szervezetek mozgatója a kitűnő Actio Catholica s annak vezetője, Mihalovics Zsigmond prelátus. Kísérletet tett tehát arra, hogy az Actio Catholica-t is minisztériuma felügyelete alá helyezze. Az Actio Catholica elsőrendű jogászai azonban egyelőre visszaverték a kísérletet, kimutatva, hogy az AC nem egyesület, alapszabálya nincs és nem az egyháztól független, nem önálló jogi személy. Az Actio Catholica-t tehát csak az egyházzal együtt lehet megszüntetni.[35]

Az egyházzal szembeni zaklatások azonban, kisebb-nagyobb szünetekkel, folytatódtak. Megtiltották a katolikus énekórákat, a bibliai esteket, s igyekeztek különféle ürügyekkel megakadályozni a papság és a munkásfiatalság kapcsolatait. Szeptember 23-án lefoglalták a Notre Dame nővérek katolikus leányiskoláját. Mégis, ez az egyházüldözés a kommunisták számára visszajára sült el. A hívek még szorosabban felzárkóztak az egyház és Mindszenty mögé, s a kommunista támadások célpontjaul szolgáló katolikus iskolákba most többen iratkoztak be, mint azelőtt, az osztályokat sok helyen meg kellett kétszerezni, sőt, háromszorozni.[36]

A következő évben, 1947-ben új, más oldalról indítottak támadást a vallás ellen: napirendre tűzték a fakultatív hitoktatás bevezetését, vagyis a kötelező vallásoktatás megszüntetését az iskolákban. Ezt haladó és liberális reformnak akarták feltüntetni, valójában azonban arról volt szó, hogy eltávolítsanak az útból egy akadályt, amely a kommunista ideológia térnyerését sikeresen feltartóztatta. Magyarországon a kötelező hitoktatás eltörlésére nem volt ok. Már az Osztrák—Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben is nagyfokú liberalizmus jellemezte a szellemi életet s az iskolai vallásoktatásnak, jóllehet kötelező tantárgy volt, a két háború között sem volt kényszerítő, vagy a lelkiismereti szabadságot korlátozó jellege. Ellenben nagyban elősegítette a jöerkölcs és közerkölcs biztosítását, előmozdította az általános műveltség emelését. Aki diákkorában részesült a kötelező vallásoktatásban, annak a hittan kapcsolódást jelentett a nyugati műveltség alapjaihoz, viszont felnőtt korában mindenki annyit tarthatott meg vagy vethetett el a szerzett tananyagból, amennyit akart. A kommunista párt megjelenéséig nem is volt Magyarországon senki, még a legliberálisabb író sem, aki a kötelező hitoktatást ostromozta volna, mint káros és megszüntetendő jelenséget. Most pedig, 1946—47-ben, mikor arról volt szó, hogy egy totalitárius hatalomra törő kisebbség, a kommunizmus ideológiai offenzívájával került szembe az ország, a hitoktatás egyenesen szellemi és önvédelmi erőrendszer jelentőségével bírt.

Sajnálatos, szomorú és egyben groteszk, hogy az adott helyzetben a hitoktatás elleni politika első lépését nem a Kommunista Párt, hanem a Kisgazdapárt vezetősége tette meg, mégpedig kényszerítő ok nélkül. Ezúttal mégcsak Szviridov-levél sem volt, hanem csupán egy baráti vadásztatás, melyet Nagy Ferenc kezdeményezett Puskin követtel, hogy — mint írja — fesztelenül beszélgethessenek az ország ügyeiről. Ezen a hortobágyi utazáson, 1946 őszén Puskin csak úgy kedélyesen beszélgetve, egy tucat más téma között felemlítette, mennyire különös, hogy Magyarországon milyen nagy befolyása van az egyháznak, s nemcsak a katolikus, de a protestáns egyház is, Mindszenty is, Ravasz püspök is ellenzi a radikális haladást. Nagy Ferenc azt válaszolta, hogy „erős a hagyomány” s változásokat nem lehet máról holnapra véghezvinni, a Kisgazdapárt azonban mindent megtesz, hogy az egyházak rálépjenek a demokratikus haladás útjára; de nem kell gyorsabb iram, csak amit a természetes haladás megkíván. Puskin egyébként nem erőltette a témát, inkább izgatta a vadászat, majd miután ebben nem volt szerencséje, „jobban érdekelte a cigányzene, mint a politika.” A rákövetkező napon Kovács Béla, aki szintén tagja volt a vadásztársaságnak, a Kommunista Párt machinációt

panaszolta fel az orosz követnek s leplezetlenül megmondotta[37], hogy amit a Kommunista Párt művel, az nem használ a magyar-orosz barátságának. Puskin erre gyorsan témát változtatott s arról beszélt, hogy a magyar nevelési rendszer elmaradott, a nevelés, a progresszív nevelés az állam feladata.[38]

Nem sokkal ezután Nagy Ferenc a Kisgazdapárt legszűkebb vezetőségében megpendítette, hogy úgy látszik az oroszok és a kommunisták újabb támadást terveznek az egyház ellen. S ezután, igazán dialektikus fordulattal, felvetette a kérdést, hogy mit javasolhatna e téren a Kisgazdapárt valami „igazán haladó és demokratikusát”, hogy így, ő kezdeményezvén, „kifogja a szelet a kommunisták vitorlájából?” Erre Tildy, a református pap javasolta, hogy: töröljék el a kötelező hitoktatást. Megegyeztek abban, hogy ha szükséges lesz, ezzel állnak elő, de az egésznek nem szabad úgy festenie, „mint a kommunistáknak tett engedmény, mert akkor a nép hevesen ellenezné”. [39]

A nép azonban, csaknem az egész magyar társadalom, hevesen ellenezte, mikor 1947-ben, kisgazdapárti képviselők betérésével, a kérdést napirendre tűzték. A lakosság igenis a kommunistáknak tett engedménynek tekintette, mert — helyettük indította el a számukra kedvező és kívánatos fejlődést. De mégis, ezért a kezdeményező szerepért a Kisgazdapárt — és ez a sors keserű ironiája — jutalmul nem kapott mást a kommunistáktól, mint szégyenletes arculcsapást.

Mert mi történt, hogyan történt?

1947. március 11-én egy pártközi értekezleten a koalíciós pártok határozatot hoztak, hogy megszüntetik a kötelező hitoktatást az iskolákban, ugyanakkor egységes, új, állami tankönyvet vezetnek be. Ez újabb lépés volt a totalitarizmus felé, hisz az egységes tankönyv bevezetése a nevelési és szellemi pluralizmus felszámolásának első lépcsője, első lépés az állam tanítói monopóliuma felé.

De alighogy elhangzott a bejelentés, országos tiltakozó mozgalom indult meg a terv ellen. Elsősorban a szülők és a diákok tiltakoztak. Szegeden a diákság végelethatatlan sorokban vonult el a tanügyi főigazgatóság épülete előtt s hosszan, kórusban skandálta: „Hittant akarunk! Hittant akarunk!” A tömeg szétosztatására rendőrséget vezényeltek ki, a rendőrök először fecskendővel akarták szétzavarni a fiatalokat, majd, mikor ez nem sikerült, véresebb eszközöket alkalmaztak. Másutt nem került sor véres jelenetekre, de szerte az országban nagyszabású megmozdulások kardoskodtak a kötelező hitoktatás fenntartása mellett. Megint Mindszenty bíboros volt az, akire az ország hívő társadalma, katolikus és protestáns egyaránt, feltekintett, s akitől állásfoglalást várt. Református és evangélikus egyházközségek hozzá, a katolikus főpaphoz intézték táviratok özönét, kérve, védje meg a hitoktatást. Szarvas városa, melynek lakossága nagy többségben protestáns, ezt táviratozta Mindszentynek: „Hivatalos állásfoglalásában ... a protestáns keresztyének is egy emberként mögötte állanak”. [40]

Mindszenty és a püsköki kar hivatalos állásfoglalásának a lényege pedig ez volt: a főpásztorok nem adhatják fel a törvényben biztosított kötelező iskolai hitoktatást a szülők kifejezett akarata ellenére; a püspöki kar erősen megütközik azon, hogy a kommunisták által támasztott mesterséges pártpolitikai harcokban alkudozás tárgyává teszik a gyermekek keresztény nevelését.[41] Nemcsak protestáns hívek, hanem protestáns lelkészek is kérték és buzdították Mindszentyt ezen álláspont védelmezésére. De nemcsak ők, hanem a munkások is. A kommunistákat megdöbbenetette, amikor látták, hogy a nagy ipari centrum, Csepel 250 tagú munkásküldöttséget menesztett egyenesen a miniszterelnökhöz. Ez alig két héttel a pártközi értekezlet után történt, március 26-án. A munkásvezetők közölték a kormányfóval, hogy inkább anyagi áldozatokat is hoznak, de gyermekeiket nem engedik megfosztani a valláserkölcsei nevelés áldásaitól. A küldöttség protestáns részlege hangsúlyozta, hogy az ország közvéleménye a vallásos oktatás fenntartása mellett van. A csepeli küldöttség nemcsak maga szólt, hanem egy memorandumot is átnyújtott Nagy Ferencnek. Az emlékiratot, amely elvetette a pártközi határozatot s követelte a hitoktatást, 10 000 csepeli ember írta alá.

Ezt a tényt, a munkások részvételével zajló országos méretű megmozdulást még a kommunista párttörténet sem kerülheti el s lakonikusan azt írja, hogy „ez volt az első komoly erőpróba, amely megmutatta, hogy a katolikus egyházi reakció komoly erőket tud megmozgatni a vallás védelmének ürügyén.”^[42]

A püspöki kar április 12-én, Mindszenty fogalmazásában, körlevelet adott ki a kérdésben.

A körlevél mindenekelőtt rámutat arra, hogy az országnak számos intézkedésre váró kérdése van, amely súlyosabb, s inkább azzal kellene foglalkozni. „A kötelező hitoktatás nem sérti a vallásszabadságot, éppúgy, ahogy a kötelező földrajz- vagy történelem- vagy természetrajzoktatás, vagy a laikus erkölcsstan és az állampolgári kötelességek kötelező tanítása sem.” „A vallásoktatás ugyanis — hangzik az érv — szabadságára hagyja minden embernek azt, hogy a hittanórákon hallott igazságokat elfogadja-e vagy sem, azok szerint cselekszik-e vagy sem, s a tapasztalat azt mutatja, hogy sokan élnek is e szabadságukkal, és a kötelező vallásoktatás ellenére is vallástalanok lesznek.” Megmondja a körlevél, hogy ne a vallásoktatástól féltsék a lelkiismereti szabadságot, mert a mai Magyarországon más téren kell biztosítani ezt, mert például sokan panaszkodnak, hogy meggyőződésükkel ellentétes pártokba kényszerülnek, ha el akarják kerülni az állásvesztést. Ez nyílt utalás volt a közismert tényre, hogy a B-listázás során sok tisztviselő csak úgy tarthatta meg állását, ha belépett a kommunista pártba. Megcáfolta a körlevél a baloldalnak azt az érvét is, hogy a „haladó külföld” mögött elmarad az ország, ha fenntartja a kötelező hitoktatást. „A külföldön, éspedig nagyon művelt nemzeteknél is, több országban érvényben van a kötelező hitoktatás” — állapítja meg a püspöki körlevél. Hivatkozik arra is, hogy például Angliában nem visszaszorítani, hanem kiterjeszteni akarják a hitoktatást. Magyarországon a tanrendben a hittan egyben erkölcsstan, megszüntetése vesztes következményekkel járhat a közérkölcsökre. „Miféle haladást jelent, ha az ifjúság nem tudja a Tízparancsolatot, ha fogalma sem lesz a világ legelső könyvéről, a Szentírásról, ha nem ismeri a világtörténelem legkiemelkedőbb személyének, Jézus Krisztusnak életét és tanítását, ha értelmetlenül áll a híres múzeumok bibliai képei előtt, mert nem tudja, hogy mit ábrázolnak, ha sohasem hall a tékozló fiúról vagy az irgalmas szamaritánusról?” Vallási műveltség nélkül nehezebb eligazodni erkölcsi kérdésekben, s a fiatal korban történő vallásoktatás fontos kedélyképző eszközökkel rendelkezik, ami ebben a korban elengedhetetlen. További megállapítások: vallásos nevelés nélkül az általános erkölcsi nívó hanyatlása elkerülhetetlen; nem véletlen, hogy akik a hitleri szörnyűségek elkövetésére vállalkoztak, azokat előzőleg megfosztották a vallásos neveléstől. „Félünk — mondja a körlevél —, hogy a kötelező hitoktatás megszüntetése után majd éppen a lelkiismereti szabadságot csúfolják meg.” „Nemzetünk fennmaradása érdekében, gazdasági és erkölcsi felemelkedésünk biztosításáért ragaszkodunk tehát a kötelező vallásoktatáshoz. Ragaszkodunk úgy, mint ahogyan az orvosok ragaszkodnak a kötelező himlőoltáshoz.”

A pásztorlevelet minden templomban felolvasták. Egy pap emlékezése arra az időre: „Mindannyian, akik valamikor a körlevelet felolvastuk a szószékről, még ma sem felejtjük, micsoda lelkesedéssel fogadták a hívek. Jóllehet templomban voltunk, az emberek csak nehezen állták meg, hogy lelkesedésüknek ne hangosan adjanak kifejezést.”^[43]

Az országos tiltakozás és Mindszenty gerinces kiállása váratlan fordulatot eredményezett: a kormány levette a napirendről a kérdést, a kötelező vallásoktatás megmaradt. És akkor jött a kiscgazdák arculcsapása, a kommunista dialektika képmutató fogása: az egész ügyet a többségi párt nyakába varrta, ezt a pártot hibáztatta és megrótt a kérdés fessegetéséért. Rákosi Mátyás nem áttallotta, hogy kijelentse: „A Kommunista Párt helyteleníti és elítéli a felületességet és felelőtlenséget, amellyel a Kiscgazdapárt ezt a kérdést előhozta”.^[44] Még azt is mondta Rákosi, hogy ők ugyan továbbra is kívánják a „szabad” vallásoktatást, de amíg a magyar nép „száz sebből vérzik, kerülni kell az ilyen kérdések felvetését, melyek újabb nyugtalanságot és a viszály magvát hintonék el.”^[45] A Kiscgazdapárt vezetői számára ez több volt, mint a sors iróniája, ez a sors büntetése volt.

A kommunista párttörténet is azt írja, hogy ami lezajlott, az „a Kiscgazdapárt által kiprovokált kultúrharci jellegű konfliktus volt”.^[46]

Ekkor már a Kiszgazdapárt csak árnyéka volt régi önmagának. Ezekben a hónapokban nagyban folyt a többség lemorzsolása; ezután következett Nagy Ferenc lemondása, Kovács Béla már börtönben, Varga Bélának menekülnie kell és már Tildy Zoltán hónapjai is meg voltak számlálva. Az 1947-es választás küszöbén állt az ország. A kommunisták megegyeszer szüneteltették a vallásüldöző politikát és megint egyszer kereszténység és szocializmus kompromisszumáról beszéltek. De a magyar szavazó nem ment lépre. Tárgyilagos vizsgálatok megállapították, hogy amennyiben ez a választás nem a szűkített választójog, a kékcédulás csalás és véres terror jegyében zajlik, a legnagyobb párt a Demokrata Néppárt lett volna. Vagyis az 1945-ös kiszgazda többség helyére a kereszténydemokrácia kerül, mint többség, de semmi esetre sem a kommunista párt. A kereszténydemokrácia eredményes bemutatkozása, választási sikere nem utolsó sorban éppen az előző és ezévi kommunista vallásüldözésnek köszönhető. A Barankovics-párt sikerében része volt a KALOT évtizedes mélyszántásának, szociális törekvéseinek, s természetesen a klérus támogatásának is. A püspöki kar, mint a fakultatív hitoktatás körüli harcok is megmutatták, egységesebb volt, mint valaha s szilárdan állt, éppúgy, mint a Vatikán, Mindszenty prímás hitvédő politikája mögött. Rákosi, akaratlanul is, egységbe kovácsolta a vallásos erők nagy táborát. Az egység töretlen volt.

Erre nagy szükség is volt, mert a következő évben, 1948 tavaszán újabb kommunista roham indult. Addigra azonban Mindszenty, ismerve a veszélyt, jelentős hadállásokat épített ki, a társadalomban még mélyebbre ásott s még mélyebbre eresztette az egyház gyökereit. A magyar nép lassan elvesztette minden hitét a politikai pártokban. Rákosi Mátyás folytatta a 47-ben megválasztott pártok lefaragását is. Különböző ürügyekkel és rendőri aktusokkal a legmerészebb ellenzéki párt, a Pfeiffer-párt parlamenti mandátumait megsemmisítették. A kereszténydemokrata vezetőt, Barankovics Istvánt pedig időnként Rákosi Mátyás személyesen részesítette „forró-jeges agy mosásban”.^[47] „Ebben a vágóhidak hangulatára emlékeztető politikai arénában az akkori ellenzék pártjainak szinte óráról órára hanyatlott az életerejé” — tanúsítja egy korabeli politikai láttelelet.^[48]

Mindszenty bíboros mindig igyekezett távolmaradni a pártpolitikától. De nem bújhatott ki a közösségi szerepvállalás alól s nem adhatta fel az egyház által képviselt erkölcsi értékeket és tiszta elveket. Nem kereste a mártíromságot, csak egyszerűen nem tért ki előle. Most már az ország nemkatolikus társadalmá is csak reá tekintett, az ökumenizmus korai megtestesülése lett. Egy protestáns író szerint: „A katolicizmus-protestantizmus polarizmusa az ő működése következtében megváltozott. Történelmi jelentőségű átalakulás ment végbe mindkét egyházban. Mindszenty magatartása révén a katolicizmus a szabadság előharcosa lett...” Később, az 1956-os forradalomban — mondja ugyanez az író — az a szellem, erkölcs és bátorság hatott és érvényesült, amelyet bebörtönzéséig a bíboros képviselt, egyedül, de nagy súllyal s visszhangot keltve messze Magyarország határain túl is.^[49]

A hitoktatásért vívott harcok hónapjaiban Mindszenty bíboros eleget tett egy külföldi meghívásnak és 1947. június 13-án Kanadába, majd az Egyesült Államokba utazott. Kanadában az ottawai Mária-Világkongresszuson vett részt. Ott kapott ihletet, ott gondolt arra, hogy Magyarországon is elmélyítse a Mária-kultuszt. Visszatérve tehát meghirdette a Mária-évet, amely 1947 végétől 1948 végéig tartott. Napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra folytak a Mária-ünnepségek. Olyan tömegek sereglettek Mindszenty miséire, amilyenek Magyarországon még nem mozdultak meg ezeréves története során sohasem. Sem a kereszteshadjáratok, sem az 1514-es parasztlázadás, de még csak az 1938-as budapesti Eucharisztikus Kongresszus sem látott olyan óriási és áhítattal imádkozó tömegeket, mint a Mária-év ünnepségei. S egy korabeli modern magyar Grillparzer éneket énekelhetett volna Mindszentyről, hogy „a Te táborodban van Magyarország”.

Augusztus 15-én Nagyboldogasszony napján nyitották meg a Mária-évet, esztergomi zarándoklattal. Ekkor még „csak” 60 000 zarándok sereglett össze a magyar prímás székvárosába. Két nap múlva, az alföldi városban, Csongrádon már 70 000 zarándok előtt beszélt a prímás. Egy hónapra rá a dunántúli Szombathelyre ment, oda, ahol valaha diák volt a premontrei szerzetesek iskolájában. Ide 100 000 ember jött el, a szomszédos megyékből is özönlött a nép. Mindszenty nem jutott el mindenhová személyesen, de a Mária-ünnepségek ott is, ahol ő nem volt jelen, nagy

tömegeket vonzottak, különösen a hagyományos Mária-kegyhelyeken. Alig egy hónappal a Mária-év megnyitása után az ország Mária-búcsújárhelyeit 1 millió 786 ezer hívő látogatta meg.

Szeptember 14-én Mindszenty maga vezette a máriaremetei zarándoklatot. Máriaremete a magyaroknak, mutatis mutandis, lényegében ugyanaz, mint a lengyeleknek Csensztóhova. Budapest közelében fekszik. Mindszentyvel az élen a búcsúsok gyalog tették meg a 14 kilométeres utat. Elöl ment az ország prímása, az 55 esztendőes főpap, s mögötte vonult a beláthatatlan tömeg: 100 000 férfi. Mert az ünnepség alap gondolata az volt, hogy magyar férfiak kérjék a Boldogságos Szűzanya pártfogását. Szívbemarkoló esemény volt ez a hívő, elszánt vonulás, olyan óriási lelki erő sugárzott belőle, hogy az még a hit és a bíboros ellenségeit is magához vonzotta. Egy író, a kisgazdapárti képviselő, így örökítette meg, amit látott:

„Visszhangzik a város az ezeréves zsolozsmától. Száll a tömjénillatú ódon ének az egekbe Boldogasszony Anyánkhoz, Magyarország Patrónájához... 'Magyarországról, Romlott hazánkról, Ne feledkezzél meg, szegény magyarokról'...”

„A roppant tömegben itt-ott ismerősre bukkanok. Szabadkőművesek, kik könnyezve szorongatják egymás kezét. Egy hajdani istentagadó antiklerikális lapnak egész szerkesztősége énekel együtt a Bíborossal. Szép számmal látok zsidókat is, kik botladozó szájjal kapkodják e mennyei ének morzsáit.”

„A Bíboros, papjainak kórusával, újabb Mária-himnuszt intonál: Szűz Mária, hazánk reménye, Bús nemzeted, zokogva esd: Nyújtsd irgalmas jobbod feléje, botlásiért, ó meg ne vedd. Mi lesz belőlünk, hogyha Te elhagysz?... Minden reményünk csak Te vagy! Szent Szűz Anyánk, Szent Szűz Anyánk, ó el ne hagyj!”

„Mária majálisán jelen van Budapest egész népe. A népet most nem kommunista hajcsárok kergették és csalogatták az utcára, mint május elsején, Rákosi lábai elé. Most önként zarándokolt olthatatlan istenszomjával a magyar nép, Isten anyjához. Előbújtak rejtekeikből az üldözöttek. A felocsúdó munkásság, kisszámú szektariánus kivételével, mind Mária lábaihoz kuporodott. Az orosz katonák, csupa fiatal ember, tátott szájjal bámultak tankjaik, ágyúik s gépfegyvereik mellől Isten nyájára.”[\[50\]](#)

Mindszenty szentbeszédein a Mária-évben vörös fonálként húzódott végig az emberi jogok és az emberi méltóság tisztelete. Máriaremetén is, százezer férfi előtt erről beszélt: „Aki eddig Isten trónjától függetlenül akart magának emberi méltóságot és hatalmat, az mindig lebukott a rabszolgaság színvonalára. Aki meghajolt Isten hatalma és fensége előtt, az mindig emberi méltósággal magasodott. Én az emberi méltóságot az Istentől sohasem félttem.”

A Mária-miséken a tömegek egyre nőttek.

Egerben, ebben az érseki városban 120 000 hívő sereglett egybe. Októberben Budapesten Mária-kongresszust rendeztek, külön asszonyok, munkások, fiatalok részére. A munkásság Golgotha-téri gyűlésén 80 000 ember vonult fel, a Szülők Szövetsége értekezletén 200 000 ember, a kongresszus díszgyűlésén pedig kerek negyedmillió.

1948 tavaszán folytatódtak a Mária-napok. Még kisebb helységek ünnepségein is 30 000, 50 000 zarándok vonult fel, a nagyobb városokban pedig nem volt ritkaság a 100 000-es, 200 000-es tömeg. Annak ellenére, hogy a hatóságok a belügyminisztérium utasítására igyekeztek minden eszközzel zavarni a zarándoklatokat. Csökkentették a vonatok számát, lefoglaltak teherautókat, máshol elterjesztették, hogy járvány van a vidéken és megtiltották az ünnepséget. Sokakat elbocsátottak állásukból, de ez senkit sem riasztott vissza. Máshol a hatóságok szabotálták a hangszórókat, elvágták a mikrofonok vezetékeit. A főváros nagy megmozdulását, a híres Sziklakápolnánál rendezett fatimai ünnepséget a rendőrség szétverte, hasonló atrocitásokkal zavarta a körmenetet több vidéki városban. Ahogy nőtt a hatósági erőszak, úgy nőttek a tömegek a bíboros miséin. Budapesten 1948-ban, a tíz évvel azelőtti Eucharisztikus Kongresszus

évfordulóján a bíboros miséjét 250 000 hívő hallgatta a Bazilikában és a Bazilika előtti téren. A mise után hangszóró szólalt meg: XII. Pius pápa hangját vitte szét a hívek között, a pápa emlékezett egy évtizeddel előbbi budapesti látogatására, s hangszalagon üzenve, beszéde végén magyarul áldotta meg a híveket.

Még ebben az évben az egyház háromnapos lelkigyakorlatot hirdetett, s ez alkalommal az egész országban 3 millió 218 ezer hívő járult a szentáldozáshoz.

A Mária-év végén készült statisztika szerint a Mária-év ünnepein 4 600 000 hívő vett részt.

Érdekes és érdekes ezt a számot összevetni az 1947-es választás egyik adatával. Nevezetesen azzal, hogy e választáson 4 998 338 szavazatot adtak le. Valójában tehát majdnem ugyanennyi vett részt a bíboros miséin, csaknem ötmillió ember szavazott Mindszenty mellett. Helyesebben, nem is a kardinálisnak szólt ez a népszavazás, ez a közbizalom, hanem annak, amit képviselt, amit megtestesített: valóságos demokrácia, vallásszabadság, lelkiismereti szabadság, szólásszabadság, szervezkedési szabadság; röviden: az emberi jogok és a köz-szabadságok rendszere. Az 1947-es választás után, mikor többé már még csak relatív szabad választás sem volt lehetséges Magyarországon, ötmillió zarándok a lábával szavazott. A lábával, és kezével: imára kulcsolt kézzel. Köztük — miként az író látta — szabadkőművesek, antiklerikálisok, kommunisták és fiatal oroszok is. Bent, a hívők tömegében. Az utolsó szabad hitvallás volt ez az 1956-os forradalom előtt, s mint majdan az, ez is a nemzeti egység jegyében.

Ezt a letagadhatatlanul megnyilvánuló közakaratot azonban Rákosi Mátyás semmibe vette, s csupán úgy tekintette, mint az 1945-ben, sőt, a manipulált 47-es választáson is megmutatkozó kommunistaellenes többséget: újabb akadály, melyet el kell távolítani a kisebbségi diktatúra megvalósításának útjából. Az Egyházat, és Mindszentyt, végleg meg kell törni.

Rákosi Mátyás megint a Kisgazdapártot küldte az egyházellenes frontra s főparancsnoknak a kisgazdapárti kultuszminisztert, Ortutay Gyulát nevezte ki. Ortutay a hírhedt O-csoport, illetve Fórum-csoport egyik vezéralakja volt. Közéleti pályafutását a Horthy-korszakban kezdte, mint Horthy egyik legnagyobb bizalmasának, Kozma Miklós belügyminiszternek a pártfogoltja. Kozma egyengette Ortutay útját a magyar rádiónál és az egyetemeken. A háború után szokásos kommunista fogalmazással tehát nyugodtan lehetett rá azt mondani, hogy „horthysta” múltja van. De Ortutay 1945 után már korán és mindenben, kisgazda köntösben ugyan, de Rákosi Mátyás céljainak szolgálatába állt, s Nagy Ferenc eltávozása után az új, csatlós kisgazdavezetőség prominenseként állt a kultúrtárca élén. Ebben a minőségben 1948 április végén bejelentette, hogy a kormány a „történelmi fejlődéshez alkalmazkodva” államosítani kívánja az iskolákat. Ez nyílt hadüzenet volt, melyet követett az immáron túlnyomórészt kommunista kézen lévő sajtó elképzelhetetlen pergőtüze, párosulva a rendőri akciók és megfélemlítési kampányok sorozatával. Mozgósították a totalitárius rendszerek legkedveltebb — és legvisszatartóbb — módszerét: a „nép” hangját. A gyárakban, közhivatalokban, üzemekben aláírásokat gyűjtöttek, erőhatalommal, állásvesztés kilátásba helyezésével, sőt, elbocsátásokkal. Az aláíróknak az iskolák államosítását kellett kérniük a kormánytól. Ez a lélekvasárló, kifejezetten zsaroló eszközökkel elindított kampány ezer és ezer család lelkiismereti gyötrésével és egzisztenciális megsemmisítésével járt. Nyomás alá helyezték a tanintézetek vezetőit és tanárait is. Kísérletet tettek a püspöki kar egységének megbontására, de mivel ez nem sikerült, suttogó propagandával országosan terjesztették a valótlan hírt, hogy a püspökök tekintélyes része szembefordult Mindszenty „intranszigenst” magatartásával. Megint egyszer az volt az intranszigenst, akit intranszigenst agyba-főbe támadtak.

Mindszenty higgadtan válaszolt és szokása szerint klasszikus érvekkel, Ortutayhoz írt jól dokumentált levelekkel. Ha kellett, a nyilvánossághoz szólt, pásztor levelek útján. Ez utóbbi elengedhetetlenül szükséges volt, mert az egyház jóformán sajtó nélkül volt, a rádióban nem engedték szóhoz jutni, miközben a kommunistáknak a tömegtájékoztatás minden eszköze korlátlanul rendelkezésére állt.

A püspökkari konferencia közleményét adott ki, amelyben kijelentette, hogy az iskoláért folyó küzdelemben teljesen Mindszenty primás mögött áll. A bíboros pedig, leveleiben és körleveleiben az egyházellenes propaganda minden állítására válaszolt.

Mivel ez a propaganda azt terjesztette, hogy az egyházi iskolákban nincs rend és nagy hiányosságok vannak, a miniszternek írott levelében a primás idézte magának Ortutaynak több, korábbi, parlamenti megnyilatkozását, amelyben akkor az állami iskolák elmaradottságáról és súlyos problémáiról beszélt. Az állami iskolákban például igen nagyarányú a diákok mulasztása, Fehér megyében 38 000 tanulóból 10 000 mulaszt rendszeresen. Felhozta a bíboros, hogy a magyarországi egyetemeken, amelyekre az egyháznak nincs befolyása s amelyek kizárólag állami igazgatás alatt állnak, veszedelmes módon alászállt az oktatás színvonala, emiatt a magyar egyetemek diplomáit külföldön már alig fogadják el. Idézte a primás a parlament egyik korábbi vitáját, amelyen „egy reakciónak éppen nem mondható egyetemi tanár” kénytelen volt megállapítani, hogy „az egyetemi kiképzés egy bűnös tréfa alacsony nivójára süllyedt, az egyetemi ifjúság pedig a legsötétebb, kétségbeejtő nyomorban sínylődik”.^[51] Ortutay bejelentésére, hogy az iskolák államosítása „a történelmi fejlődéshez való alkalmazkodás”, a primás azt válaszolta, hogy a történelmi fejlődést a népakarat szabja meg, a magyar nép pedig számtalanszor és óriási többséggel megmutatta akaratát a felekezeti iskolák fenntartására. Ismételten rámutatott Mindszenty, hogy az egyház az általános emberi jogoknak is a védelmezője, s az állam, ha magának akarja az oktatás teljes monopóliumát, az emberi jogokat sérti meg. „Eddig a szülőnek megvolt a joga és lehetősége, hogy különböző iskolák között választhasson.” Ha azonban most az oktatás állami monopóliummá válik, az iskolákban a vallásos közömbösség, a materializmus és a pártpolitikai szempont válik úrrá, az állami monopólium lábba tapossa a természettörvényt. Hozzátette még a primás: „Magyarországon még a gyűlölt hitleri diktatúra sem rabolta el az egyházaktól az iskolát, az iskolatartás jogát.”^[52]

Ortutay, Rákosi Mátyás, a belügyminisztérium, a rendőrség összehangolt akciói igyekeztek a társadalmat minden eszközzel megpuhítani. Az egyházi iskolák sok tanárának anyagi jutalmat ígértek és juttattak, hogy az állami iskola mellett nyilatkozzék. Mint az egyik egyházi fórum mondta: harminc ezüst pénzért igyekeztek megvásárolni a lelkeket. Sok hívő embert kényszerítettek, hogy lépjen be a Kommunista Pártba. Diákokat, akik bátran szót emeltek a kötelező hitoktatás és az egyházi iskola mellett, a belügyminiszter személyes jóváhagyásával letartóztattak és internáltak. Papokat bebörtönöztek, még misézni sem engedték őket a börtönben, s mikor kiengedték őket, nemegyszer megrokkant egészséggel tértek vissza a szabad életbe.^[53]

A rendőri és pszichoterror ellenére a hívők szívósan kitartottak az egyházi iskolák mellett, sőt táviratok és levelek tízezreit intézték a kultuszminiszterhez, egyházi oldalon pedig az Actio Catholica igazgatóságához. Az egyházi közlöny csupán három nap statisztikáját közölve kimutatta, hogy június elején csaknem 1000 város és község írt levelet Ortutay miniszternek, követelve, hogy az iskolák államosításának tervét vonják vissza.^[54]

Időközben a Kommunista Pártnak gondja volt a protestáns egyházak ellenállásának a megtörésére is. A protestáns konventekbe a kommunisták saját embereiket juttatták be, s ezek a kisebbségi csoportok azután csakhamar terrorizálni kezdték a többséget. Ordass Lajos evangélikus püspököt bebörtönözték. 1948 tavaszán belső puccsal eltávolították Ravasz László püspököt, új vezetőséget választottak, amely május 21-én aláírt egy állam és egyház közötti „megegyezést”. E „békés” „megegyezés” eredménye az lett, hogy a legtöbb református pap szentbeszédét állami fórumok írták, s a templomokban titkosrendőrök figyelték, hogy a tiszteletes azt a beszédet mondja-e el, amit előírtak neki.^[55] A kálvinista egyházat kényszerítették, hogy elfogadjon olyan kompromisszumot, amely megőrizte az egyház függetlenségének látszatát, de lényegében elrabolta függetlenségét. Miként a korszak egyik kitűnő kálvinista írója, Gombos Gyula, „Szűk esztendők” c. könyvében megállapította: ez az egyházkormányzat „nagy mértékben föláldozta a lényegtelenért a lényegét, a külső látszatért a belső küldetést, a tömlőért a bort s egy tál lencséért az örökséget”.^[56]

Miután így a katolikus ellenállásról leválasztották a protestáns ellenállást, a kommunisták

kitűzték az iskolák államosításának dátumát. Június közepére tervezték. A városokban és falvakban feszült hangulat uralkodott. Aki e hetekben olvasta a magyar újságokat, annak az lehetett a benyomása, hogy az országban ostromállapot van. Több községben mise vagy litánia idején rendőrök cirkáltak a templom és az iskola körül. A kormány utasította a helyi hatóságokat s az ún. Nemzeti Bizottságokat, hogy kérvényekkel folyamodjanak a kormányhoz az iskolák államosítása érdekében.

Ilyen körülmények között virradt fel 1948. június 3-a. Senki sem sejtette, hogy ez a nap a gyöngyösi esethez és a körúti gyilkossághoz mérhető véres dráma napja lesz. Pócspetri községben a falu népe este litániát hallgatott. Ugyanakkor a községházán a községi tanácsot gyúrta a hivatalos előljáró, hogy szerkesszék meg a kormányhoz intézendő folyamodványt az iskolák államosításáért. Litánia után a hívek a községháza elé vonultak, meg akarták várni, mit határoz a tanács. Az egész falu népe az egyházi iskola mellett volt, a tanácsnak tehát nem volt könnyű döntenie. A nép hallani akarta a tanács határozatát. Ekkor rendőrség zárta körül a tömeget és oszlásra szólította fel. Az emberek azonban nem tágtak. Az egyik rendőr levette puskáját, puskatussal támadt a körülállókra. Közben a földre esett, fegyvere elsült és magát a rendőrt halálosan megsebesítette.

Ortutay miniszter, be sem várva az ügy vizsgálatát, már másnap goromba levelet írt Mindszentynek s ebben a pócspetri tragédiát „gyilkosság”-nak mondotta s az egyházat tette felelőssé. A prímás utasítására az egri érsekség azonnal vizsgáló bizottságot küldött ki Pócspetribe. A falut azonban a rendőrség hermetikusan lezárta és az egyházi vizsgáló bizottságot nem engedte be. Ellenben letartóztattak 48 személyt. Megkezdődött a vallatás, az ismert módszerekkel, s az eredmény nem is maradt el. Királyfalvy Miklós községi írnok „beismerte”, hogy ő lőtte agyon a rendőrt. Ortutay miniszter közleménye hangoztatta, hogy a gyilkost a község papja, Asztalos István bujtatta fel, mégpedig közvetlenül az eset előtt a litánián mondott prédikációjával. A tény azonban az, hogy a pap ezen a napon egyáltalán nem prédikált. Csütörtöki nap volt, a hónap első csütörtöke, s a másnapi, elsőpénteki áldozás miatt a pap egész nap csak gyóntatott, szentbeszédet nem mondott. Mégis, Királyfalvyt gyilkossággal, Asztalost felbujtással vádolták. Az elsőt halálra ítélték, a másodikat életfogytiglanra. Királyfalvyt kivégezték.

A vádlottak padjára azonban valójában nem őket, hanem az egyházat ültették, hogy így, ebben a hangulatban jogcímet teremtsenek a régi cél elérésére, az iskolák államosítására. Mindszenty a miniszterhez írott levelében elhárította a felelősséget az egyházzal s kifogásolta, hogy az egri vizsgáló bizottságot nem engedték a helyszínre. Az országban uralkodó feszült hangulatért a kormány a felelős, az általános feszültségnek csak azzal lehet véget vetni, ha az iskolák államosításának a kérdését, összhangban a népakarattal, végre leveszik a napirendről.^[57] Egy másik, a miniszterhez írott levelében a prímás utalt arra is, hogy falvak egész sorát rendőrség szállja meg s a lakosság rendőrségi kihallgatások áldozata, Budapesten pedig ügynökök járják a házakat, aláírásokat kényszerítve ki az egyházi iskolák ellen. „A legenyhébb fenyegetés még az állásvesztéssel való fenyegetés, amivel megsértik az állampolgárok emberi jogait” — írta Mindszenty Ortutaynak.^[58]

Minden érv, minden tiltakozás hiába volt, a fegyveres hatalmában bízó makacs, elszánt, rugalmatlan kormányzat megkezdte az egyházi iskolák — nemcsak a katolikusok — zár alá vételét. Elkobozta minden ingó és ingatlan vagyonukat, épületüket, szertárait, felszerelésüket. Az immáron végleg kezesbáránnyá tett parlamentben pedig Ortutay június 16-án beterjesztette az államosítási törvénytervezetet. Ilyen nagy horderejű kérdés parlamenti megtárgyalására mindössze egyetlen napot fordítottak: még aznap megszavazták a törvényt. Az 1948. évi 33. te. állami tulajdonba veszi az iskolákat. A Demokrata Néppárt és a Schlachta Margit vezette csoport ellene szavazott. Schlachta Margit 2449 tiltakozó táviratot tett le a Tisztelt Ház asztalára. Semmibe vették.

A püspöki kar június 19-én pásztorlevélben ünnepélyesen tiltakozott az aktus ellen. Az egyházaktól elraboltak 4885 iskolát, ebből 3141 volt a katolikus egyházé. Az államosítás révén 4500 szerzetestanár vált állásnélkülivé. A kormányzat ugyan felkínálta nekik az állást, de olyan

lelkiismereti kényszer alkalmazásával, hogy a szerzetesrendek főnökei nem vállalhatták a felelősséget.

Így számolták fel Magyarországon a kommunisták azt az iskolarendszert, amelyet ezer évvel ezelőtt művelt nyugati szerzetesek létesítettek, s amely ezer éven át a legkitűnőbb európai elméket adta a magyarságnak.

Az erkölcsi győzelem azonban mégsem az államé volt, mert az erőszakos eszközökkel végrehajtott iskolaállamosítás csak erősítette hívek és egyház szolidaritását. „Az egyház nagy harca a katolikusok külső vereségével végződött. De hangsúlyoznunk kell, hogy 'külső' vereség volt, mert soha nem érezték magukat ily egységesnek és erősnek a katolikusok, mint éppen e gigászi küzdelem idején” — állapítja meg egy papi krónikás.[\[59\]](#)

És az 1956-os magyar forradalom oknyomozó története ezen a ponton ismét meg kell állapítsa: az iskolaharc, a hívek „külső” veresége és erkölcsi győzelme, e küzdelem visszaszorított indulatai, az iskolák állami elrablása, s mind ennek meg nem szűnő emlékezete egyik főforrása volt annak a lelkületnek, amely 1956. október 23-án a barikádokra vezetett.

Az egész ország visszafojtott lélegzettel, remegve várta, mit tervez Rákosi Mátyás Mindszenty József ellen.

Rákosi éppúgy, mint a Kisgazda-, Szociáldemokrata- és Parasztpárt esetében, a katolikus egyháznál is megpróbálkozott a polarizálással és a lefaragással. Ahogy felszólította a kisgazda pártvezetőséget, hogy tisztítsa meg magát Sulyokéktól és a „jobboldaltól”, a szociáldemokratákat, hogy váljanak meg a „munkásárulóktól”, éppúgy, még Nagy Ferenc miniszterelnöksége idején elérte, hogy egyenesen a kormány szólította fel a klérust az öncsonkításra. A klérus — hangzott a felhívás — a maga soraiban állítsa félre azokat, akik a nagy politikai és társadalmi átalakulás vívmányaival szembeszegülnek.[\[60\]](#) Ez a kommunista taktika azonban a katolikus egyháznál nem járt eredménnyel. A papság, amely minden más közéleti és társadalmi tényezőnél jobban ismerte a bolsevizmus történetét, világosan látta, hogy a kommunisták által „vívmánynak” minősített átalakulás nem valódi szociális megváltás, a politikai átalakulás pedig a zárt társadalom, a totalitarizmus irányába visz. Jól határozta meg ennek lényegét Mindszenty bíboros egyik nagy külföldi barátja, P. Werenfried van Straaten premontrei szerzetes, a „Speckpater”, aki ismervén a hitleri diktatúra 12 évét, világosan látta a kommunista diktatúrák jellegét is. „Vannak irányzatok — írta —, amelyek a 'szabadság' jelszavával lépnek ki a világ elé, de nemsokára kiderül, hogy éppen a szabadság hivatalos sírásói. Az egyházüldözésnek Janus-arca van: egyik arc a szabadság diadalmas vonásait mutatja, a másik a hatalomra jutott intoleráns zsarnokok sötét ábrázatát. Kinn, a kapuk előtt az emberi jogokat hirdetik, benn, a kapuk mögött mint a könyörtelen rabszolgaság 'hősei' lépnek színre”.[\[61\]](#) P. Werenfried jól jellemezte azt is, hogy a kommunisták óhajtják az egyház létét, de a díszes homlokzat mögül el akarják távolítani a lényegét s az egyháznak alapjában véve nem szánnak több szerepet, mint valami sport- vagy vadászegyesületnek.[\[62\]](#) 1945 után a magyar katolikus egyház talán azért tudott legtovább intaktul fennmaradni, tovább, mint a politikai pártok, mert egyrészt szilárd világnézete volt, másrészt mert nem táplált illúziókat és időlegesen sem társult a kommunistákkal abban a hiedelemben, hogy azok bármiféle haladást, fejlődést hoznak.

Ilyen körülmények között sem az alsópapságot nem sikerült szembefordítani a magas klérussal, sem a magas klérus egységes frontját nem tudták megbontani. Volt ugyan két főpásztor, Czapik Gyula egri érsek és Bánáss László veszprémi püspök, akiket úgy emlegettek, hogy szemben Mindszenty „engesztelhetetlen” vonalával ők a „rugalmasabb” magatartás hívei. Ebben azonban több volt a kommunista „wishful thinking” vagy célzatos szuggesztió, mint a valóság: Czapik és Bánáss soha nyíltan nem adott kifejezést Mindszentyvel ellentétes taktikai meggyőződésének, s mindkettő mindenkor aláírta a primás kristálytisza és határozott körleveleit. Annál is inkább, mert az 1945 óta tartó küzdelem és kibontakozó egyházüldözés minden fázisában XII. Pius pápa állandóan és nyíltan a Mindszenty-vonalat támogatta, pontosabban ezt a vonalat mindig is megkövetelte.[\[63\]](#) Csak elég későn sikerült a kommunistáknak talpraállítani az ún.

„békepapok” táborát, az ehhez csatlakozó kevés pap között nem volt vonzó vagy kimagasló személy, s a csatlakozók a hívek és papság szemében Judásoknak számítottak. A „békepapi” mozgalom Magyarországon csak Mindszenty bebörtönzése és a még kíméletlenebb egyházüldözés után tudott, úgy-ahogy némileg funkcionálni.

Mindszenty bebörtönzése. A prímás világosan látta, hogy ez lesz a következő lépés. Papjai sorban jelentették neki, hogyan igyekeznek őket megnyerni a prímás ellen, kínzással vagy csábítgatással. Mert a börtönökben mindkét módszert alkalmazták. A korszak egyik legnagyobb katolikus publicistáját, Nyisztor Zoltánt egy kihallgatás alkalmával orosz tisztek minden jóval kecsegtették, ha szembefordul Mindszentyvel. „Mi nem gyűlöljük az egyházat, nem akarjuk kiirtani” — magyarázta az orosz tiszt, utalva arra, hogy a Szovjetunióban, miután az egyház „reakciós” vezetőit eltávolították, a jelenlegi pátriárka a legmagasabb szovjet vezetők barátságával dicsekedhetik. Ha a magyar papok eltávolítják soraikból Mindszentyt, ezzel megmentik az egyházat. Mindszenty csak nem éri meg, hogy elpusztuljon az egyház? — hangzott a szovjet politruk rabulisztikus fejtegetése.[\[64\]](#)

Érdemes összevetni bizonyos dátumokat. Az iskolák elvételének parlamenti megszavazása 1948. június 16-ra esett. Ez négy nappal azután volt, hogy a Szociáldemokrata Pártra rákényszerítették a fúziót, a magyar szociáldemokrácia felett meghúzták a lélekharangot. A pártok már csak árnyékpártok voltak, az egyháztól pedig elvették ifjúsági egyesületeit és iskoláit. De még állt, szilárdan, mint kőszikla, Mindszenty bíboros, s amíg ő állt, Rákosi elől el volt zárva a totális hatalom, Moszkva elől el volt zárva Magyarország teljes bolsevizálásának a lehetősége.

A Rajk László helyére kerülő új belügyminiszter, Kádár János megbízást kapott: minden eszközt vegyen igénybe, hogy Mindszenty Józsefet eltávolítsák a katolikus egyház éléről.[\[65\]](#)

A nagy akciót, a prímás ledöntését olyan fergeteges sajtókampány, olyan mérhetetlen rágalomhadjárat vezette be, amely párját ritkítja a világtörténelemben. A legenyhébb az volt, hogy Mindszenty „közönséges hecckáplán”. Folytatódott azzal, hogy „tulajdonképpen kis vidéki pap, aki a prímási székhelyen is csak egy falu horizontjával rendelkezik”, örökké visszatérő refrén: Mindszenty az egyház sírásója, mert az ő makacssága dönti romlásba az egész egyházat azzal, hogy nem akar tárgyalni, nem akarja állam és egyház megegyezését.

A történelmi tények azonban mást mutatnak. A Kommunista Párt ugyanis nem megegyezést akart, hanem az egyház teljes alávetését s azt, hogy ezt az alávetést az egyház szerződéssel pecsételje meg. Mindszenty és a püspöki kar erre természetesen nem volt hajlandó, de hajlamosnak mutatkozott ésszerű megállapodásra. Mindszenty ismételt felajánlotta a kormánynak, már 1947 végén, majd 1948-ban, hogy vegye le a napirendről az iskolák elvételének az ügyét, adjon biztosítékot, hogy az egyházat és hívő társadalmat nem fosztják meg önkormányzatától és nevelési eszközeitől, s akkor semmi akadálya ésszerű állam-egyház szerződés megkötésének.[\[66\]](#) A válasz az iskolák elrablása volt.

Hétről hétre, hónapról hónapra folyt Mindszenty bekerítése, terhelő anyag gyártása és gyűjtése. Az iskolák államosítása után az egyház társadalmi tevékenységének legfőbb bástyája az Actio Catholica országos apparátusa volt. Ennek vezetőjét, Mihalovics Zsigmondot beidéztek a rendőrségre és 14 órás vallatásnak vetették alá. A gyenge testalkatú, törekeny ember, aki tudta, hogy a legközelebbi kihallgatás tortúráit nem tudná elviselni és akár hamis jegyzőkönyvet is aláírna, a következő napokban Nyugatra menekült. Ekkor a bíboros körül működő nagyfontosságú egyházi tanács igazgatójánál, Jaszovszky József érseki tanácsosnál házkutatást tartottak, sőt, a rendőrség felolvasta előtte a Mindszenty ellen már el is készített vádpontokat, s rá akarta venni, hogy írja alá azokat. Jaszovszky azonnal jelentette a dolgot a prímásnak, majd mindjárt utána szintén elhagyta az országot.

Rákosi Mátyás azonban, a rendőri akcióval párhuzamosan, még mindig próbálkozott „politikai” eszközökkel is, hogy térdrekényszerítse a prímást. A Demokrata Néppárt vezetőjét, Barankovics Istvánt, akivel 1946 óta bizalmas viszonyban volt, igyekezett felhasználni Mindszenty

elszigetelésére. Barankovics természetesen nem volt kommunistabarát, de — legalábbis pártjának több tagja szerint — nagyra tartotta Rákosit. „Ez a Rákosi egészen kitűnő ember!” — mondotta egy alkalommal pártja egyik képviselőjének.^[67] Barankovics szorosán együttműködött Jánosi József jezsuita professzorral, aki 1945-ben nem zárkózott el a Rákosival folytatott politikai kacérkodástól, abban a reményben, hogy ha POSSZIBILIS a Vörös Hadsereg felé, esetleg Róma őt teszi meg Serédi hercegprímás utódjának, mint „diplomata prímást”. A Jánosi-Rákosi összjáték azonban nem hozott gyümölcsöket, a prímás Mindszenty József lett. Jánosi páter a Demokrata Néppárt és Barankovics „éceszgéberének” tekintette magát.^[68] Barankovicsot is, önmagát is mindvégig azzal hitegette, hogy Mindszenty „intranszigienciája” nélkül Rákosi nem lenne annyira intranszigiens. Ennek megfelelően Barankovics felállította a tételt, hogy Mindszenty offenzív politikája helyett a Demokrata Néppárt folytasson defenzív politikát a kommunizmussal szemben. A tétel hamis volt, mert hisz Mindszenty, illetve az egyház, ha akarta, ha nem, defenzív politikát folytatott, hiszen az egyház és a vallásszabadság volt a megtámadott. Nem az egyház tiltotta be a kommunista pártot, hanem a kommunista párt számolta fel az egyház társadalmi szervezeteit. Nem az egyház korlátozta a kommunista párt sajtóját, hanem a párt nyomorította meg a katolikus sajtót. Nem Mindszenty vette el a kommunista pártszemináriumokat, hanem Rákosi Mátyás vette el a katolikus iskolákat. Barankovics mindenesetre egyre jobban szembekerült saját pártja derékhadával, több mint hatvan képviselőjével, mert ezek többsége nem helyeselte Barankovics Mindszentyt bíráló vonalvezetését.^[69] Az egyik országgyűlési képviselő, Belső Gyula 1948 novemberében arról értesült, hogy Barankovics állítólag Dinnyés Lajos miniszterelnök által rendelkezésre bocsátott gépkocsin utazgat az országban, felkeres több főpapot és a püspöki karban igyekszik ellenzéket szervezni Mindszentyvel szemben. A párt képviselői értekezletén kérdőre vonták a pártfőtitkárt, ebben a formában: vajon a Mindszenty-ellenes akciót mint a párt képviselője folytatja, vagy mint magánember? Barankovics válasza: „Magánemberként, mint Barankovics István.”^[70] (Ez után az eset után a Demokrata Néppárt lelkiileg megroppant, mint teljes párt, Barankovics vezetésével többé nem ülésezett. Rákosi nem érte el, hogy a püspöki kar Mindszenty ellen forduljon, de elérte, s ez számára nagyon is kívánatos melléktermék volt, hogy egy ellenzéki párt összeroskadt.) Pár hónap múlva, mikor Mindszenty már börtönben volt s egy kirakatper áldozataként vergődött, Barankovics István és Jánosi József gyorsan Nyugatra menekült. Barankovics István Salzburgban, kereszténydemokrata politikusok körében beszélgetve távozását indokolta — ez egyben akarva, nem akarva egyfajta önkritika is volt. Barankovics ugyanis ezt mondotta: „Mindszenty offenzív ellenállást vezetett. Én defenzív védelmi politika híve voltam. Elismerem azonban, hogy az én defenzív politikám nem volt többé folytatható az ő offenzív politikájának a megszűnése után.”^[71]

Mindszenty „offenzív politikájának a megszűnése” nem más volt, mint Mindszenty bebörtönzése, kikapcsolása. A bíboros elleni „bizonyítékok” produkálását és a tervezett lesújtás rendőri részét ugyanaz a Décsi Gyula rendőrezredes készítette elő, aki Mihalovics Zsigmondot 14 órán át, éjjel-nappal megtörni igyekezett. A cél tudatosan az volt, hogy az ilyen gyötrelmes vallatások részletei eljussanak Mindszentyhez s őt jöelőre „megpuhítsák”. A bíboros azonban rendületlen maradt s történelmi szavakkal adta tudtára mind a nyomába szegődött kopóknak, mind pedig az ország népének, hogy a hit védelmében kitar a végsőig. November 3-án egy, Mindszenty távollétében összeült püspökkari értekezlet nyilvános határozatban kiállt a bíboros mellett, s kijelentette: „A püspöki kar ... biztosítja Őeminenciáját bizalmáról, együttérzéséről, s az Egyház, a haza és magyar népünk ügyéért folytatott munkájában teljes egységben összeforva vele azonosítja magát.”^[72]

1948. november 18-án egy pásztorlevélben Mindszenty bíboros megcáfolta a kommunista sajtóban ellene hónapok óta hangoztatott vádakat, majd védőbeszédet mondott azok mellett, kik hívő magatartásuk miatt üldöztetésben részesülnek a hatóságok részéről. Külön szava volt azokhoz, akiket az egzisztenciájukban fenyegettek a kommunisták. „Ezeknek szenvedése nekem — mondotta — mélyen fáj. A kényszerrel szembekerülőké minden részvétem. Az erősség és hűség gyönyörű példái megatnak.” A prímás e szavai nagy lelki vigasztalást jelentettek az üldözött híveknek. Ő maga, a legfőbb üldözött, Esztergom érseke, a továbbiakban így beszélt önmaga helyzetéről:

— Nyugodtan nézem az ellenem mesterségesen felkorbácsoló hullámokat. Azon a helyen, ahol állok, a tajtékozó hullámok nem szokatlanok. A történelem változatos. Két prímáselődöm a

harctéren esett el. Kettőt összes javaitól konfiskálással megfosztottak. Vitéz Jánost fogságba vetették. Martinuzzi a hatalmasoktól felfogadott orvgyilkosok kezétől esett el. Pázmányt, a legnagyobbat, száműzték. Károly Ambrus a betegek látogatása közepette a pusztító ragály áldozata lett. De elődeim közül senki sem állott annyira eszközök híjával, mint én. Annyi célzatosan megszótt, de százszor megcáfolt, mégis konokul tovább hirdetett valótlanúság nem tajtékzott mind a hetvennyolc elődöm körül, mint körülöttem.

Ezután néhány mondat következik, amely azóta Magyarországon szállóige lett s a rövidesen bekövetkező Mindszenty-mártírium történetének tán legszebb, a bíboros történelmi egyéniségét leginkább megvilágító dokumentuma:

— Állok Istenért, Egyházért, Hazáért, mert ezt a kötelességet rója rám a nagyvilágon legárvább népem történelmi szolgálata. Nemzetem szenvedése mellett a magam szenvedése nem fontos.

Történelmi magyar személyiség szavai ezek, az utolsó mondatok pedig egy történelmi egyházi személyiség lelkületét tükrözik:

— Nem vádolom vádlóimat. Ha a helyzetet időnként megvilágítani kényszerülök, az csak nemzetem feltörő fájdalma, kicsorduló könnye, megrázó igazsága. Imádkozom az igazság és a szeretet világáért. Azokért is, akik Mesterem szava szerint nem tudják, mit cselekszenek; szívből megbocsátok nekik.

Rákosi Mátyás azt hitte, tudja, mit cselekszik. Elképesztő ennek az embernek a rövidlátása, a valóságtól elrugaskodott politikai egyénisége. Nem látott maga előtt mást, mint a totális hatalmat, melyet Moszkva lába elé kívánt helyezni, s nem vette észre, hogy amint kihívja maga ellen, sorban, egymásután, a társadalom minden rétegét, egyre jobban a maga és pártja sírját ássa. Azt hitte, ha erőszakkal, terrorral, hamis vádakkal szétapossa Mindszentyt, megnyerte a csatát. Főlényesen, magabiztosan, dölyfösen válaszolt a primás november 18-i szavaira. November 27-én a diktátor ország-világ tudomására hozta, hogy közel az idő, amikor ráteszi kezét a bíborosra. Egyben, mintha Mindszenty máris fogságban lenne, elmondta a még le sem folyt vizsgálat és még meg sem tartott per azon vádjait, amelyeket aztán a rendőrség valóban kipréselt, s a bíróság később valóban, és szó szerint, bizonyítottan fogadott el. Rákosi Mátyás: „Lejárt a kíméleti idő a Mindszenty-reakcióval szemben. Leszámolunk a kémekkel, hazaárulókkal és valutacsempészekkel.”^[73]

Miközben Rákosi így beszélt, a bíboros utolsó nyilvános fellépéseire, akár Budapesten, akár vidéken, még mindig legkevesebb 30—35 000 ember ment el, hogy meghallgassa szentbeszédeit.

November 18-a és november 27-e, Mindszenty és Rákosi megnyilatkozása között azonban már megindult a rendőrgépezet.

November 19-én történt, az ősi primási székhelyen, Esztergomban.

A vízivárosi apácakolostor templomából reggel 7 órakor egy fiatal pap lépett ki. Ebben a pillanatban négy civilruhás ember szegődött melléje. Néhány szót szóltak hozzá, majd ketten megragadták a karját. A pap tiltakozott, szabadulni akart, de abban a percben csukott, fekete gépkocsi kanyarodott oda a Duna-part felől. A csoport előtt hirtelen lefékezett, ajtaját felcsapta s a négy ember betuszkolta a fiatal papot. A négy emberrabló is beugrott s a kocsi örült iramban elrobogott.

Ez a fiatal pap az esztergomi érsek titkára volt, Dr. Zakár András. November 19-től december 23-ig vallatták a hírhedt Andrassy-úti pincékben. S akkor, 23-án visszavitték a primási palotába, mintegy mutatóba, hogy a primás és környezete lássa: milyen roncsot tudnak csinálni abból, aki a kezeik közé kerül.

Mindszenty ekkor tudta, hogy már csak napok, vagy talán csak órák kérdése és őt is elhurcolják. Még aznap, a „Zakár-bemutató” napján rövid nyilatkozatot fogalmazott s lepecsételt levélben elküldte a rangidős püspöknek, Grósz kalocsai érseknek, egy másolatát pedig kijuttatta Bécsbe, a magyar papnevelő intézetbe.

A nyilatkozat mindössze négy mondat volt:

— Nem vettem részt semmiféle összeesküvésben.

— Nem mondok le érseki tisztetről.

— Nincs vallani valóm és semmit sem írok alá.

— Ha mégis megtenném, az csak az emberi test gyengeségének következménye és azt eleve semmisnek nyilvánítom.[\[74\]](#)

Karácsony másnapján reggel félelmetes kocsisor indult Budapestről Esztergomba. Décsi Gyula rendőrezredes vezeti a különítményt. Berontanak a primási palotába, bezúdulnak a primás szobájába. Mindszenty kéri a letartóztatási végzést. — Erre nincs szükség — veti oda hetykén az ezredes, aki még azt sem akarja megengedni, hogy a főpap elbúcsúzzék édesnyjától. Mindszenty azonban kitépi magát a rendőrök gyűrűjéből, a lépcsőházban riadtan álló anyjához rohan és megegyeszer átöleli.

Másnap a pártsajtó óriási betűkkel hozta az ország tudomására, hogy „Mindszenty József esztergomi érseket hűtlenség, a köztársaság megdöntésére irányuló bűncselekmény, kémkedés és valutaüzérkedés gyanúja alapján a rendőrhatalóság őrizetbe vette.” A pártlap ezt még megtoldotta ezzel: „Közönséges bűnözőt tartóztattak le.”[\[75\]](#)

A kommunista sajtó pergőtűze a lefogott primás ellen egyre durvább lett, amint közölte a „nyomozati” jelentéseket. Nap mint nap ilyen nagybetűs címeket harsogott a pártlap: „Mindszenty, a hűtlen főpásztor el akarta árulni a népet.” — „Mindszenty sorozatos kémjelentésekben tájékoztatta az Egyesült Államok kormányát.” — „Külföldi cinkostársai szentelen tagadással próbálják tisztára mosni.”[\[76\]](#)

Alig pár nappal a bíboros elhurcolása után a kormány kiadta a „Sárga könyvet”, „A Mindszenty-bűnügy okmányai” c. ún. dokumentációt Mindszenty bűnösségéről. Ez is ugyanolyan rendőrpolitikai ötvösmunka volt, vagy inkább felületes férceléssel összetákoltt ruhadarab, mint a Mindszenty-per előtt az összeesküvés per, s miként majd a Mindszenty-per után lesz a kommunista Rajk-per. A vádiratnak két legfőbb jellegzetessége van. Egyik: egy-egy csipetnyi és önmagában nem is büntethető igazsághoz hozzákeveri a büntethető valótlanosságok nagy tömegét. A másik: eleve bűnnek nyilvánít olyan kijelentést és cselekedetet, amely egyetlen civilizált államban, egyetlen bíróság előtt sem számít bűnnek, mert a vádlottnak, ez esetben egy főpaprak hivatalával járó, természetes és közérdeket szolgáló cselekedete, vagy egyszerűen egyéni meggyőződéséből fakadó jogos és nem törvénytelen felfogása.

A londoni rádió 1949. januárjában, áttanulmányozva a „Sárga könyv” közléseit, ezt mondotta: „Jellemző, hogy a rendőrség már a bírósági tárgyalás előtt megállapította, hogy a vádak bizonyítást nyertek.” Valóban, a „Sárga könyv” és a benne foglalt titkos iratok meséje díszére válhatott volna a legsilányabb ponyvaregény szerzőjének is. Halálos komolyan még azt is el akarta hitetni, hogy Mindszenty, akit a német megszállás idején a nemzetiszocialista kormány bebörtönzött, valójában fasiszta volt. Az egyik mondat: „Mindszenty Péhm József sűrű fasiszta ízű politikai szerepléseivel, különböző botrányaival már a háború előtt is felhívta magára a figyelmet.”[\[77\]](#) Csak ennyire volt megalapozott — illetve teljesen megalapozatlan — a többi vádpont is. Abból, hogy Mindszenty a kanadai Mária-év alkalmával találkozott Zita volt magyar királynéval és megáldoztatta az utolsó királyi pár legkisebb lányát, Erzsébetet, vagy hogy beszélt Habsburg Ottóval, — egyszerűen legitimista összeesküvés vádját szőtték. Ha a Portugáliában élő

volt kormányzó valamely szegény hazai rokona felkereste a bíborost Esztergomban, ebből a vádirat kisütötte, hogy a prímás horthysta összeesküvés élére állt. A valutaüzérkedés vádjára azt a körülményt használták fel, hogy a háború után Mindszenty amerikai segélyeket szerzett az országnak, ruha- és dollár-segélyeket fordított Caritás-tevékenységre. A „Sárga könyv” a közismerten puritán, sőt aszkéta főpapról el akarta hitetni, hogy nyereszkes, önző ember volt, aki „a miniszterelnöki fizetés háromszorosában megállapított javadalmazását (ugyan) nem vette fel az államtól, ugyanakkor az eddig kiderített feketén beváltott dollárösszegekért körülbelül négymillió forintot zsebelt be.”^[78] „Zsebelt be” — így írt az ország vezető főpapjáról a „Sárga könyv”, amely dokumentumokat is közölt a prímás kezeírásával. Már akkor alapos volt a gyanú, hogy ezek a „dokumentumok” az ÁVO műhelyében készültek hamisítványok. A per után aztán külföldre menekült az ÁVO által foglalkoztatott két írásszakértő, Sulner László és felesége, s tanúsították, hogy ők maguk hamisították a per okmányait, s hogy tudomásuk szerint Mindszentyt a vallatások heteiben és a tárgyalás alatt vegyszerekkel preparálták.

Igen, mi történt Mindszentyvel elhurcolása után?

Harmincnyolc napon át tartott a kínvallatás. Már az első éjszaka letépték reverendáját és bohócruhát adtak rá, majd kihallgatásra vitték. Décsi Gyula első kérdése a fogolyhoz az, hogy „mi a foglalkozása?” Mindszenty válasza:

— Esztergomi érsek, Magyarország prímása vagyok.

A rendőrezredes:

— Mi volt azelőtt?

A hosszú kérdés-felelet végén eléje tesznek egy, a beszélgetésről felvett jegyzőkönyvet, hogy írja alá. A prímás látja, hogy tele van hamisítással. Megtagadja az aláírást. A rendőrezredes ráírvall:

— Jegyezze meg, hogy itt nálunk a vádlottak nem azt vallják, amit ők akarnak, hanem amit mi akarunk.

Majd a rendőrökhöz fordul, hogy vigyék el a prímást, és:

— Tanítsátok meg vallani.

Egy tagbaszakadt, magas, bivalynyakú rendőr elé vezetik. Ez a falhoz állítja a prímást, aztán a cella másik falához megy, majd onnan nekiiramodik, s teljes lendülettel, teljes erővel, csizmás lábával a bíboros gerincébe rúg. A bíboros a földre zuhan. Ekkor egy őrnagy jön be, gumibotot vesz elő, s elkezd verni a bíborost, ütlegeli, a talpán kezdi s végigveri egész meggyötört testét. A prímás elájul. Fellocsolják. Újra kihallgatás. Új jegyzőkönyv. Az aláírást újra megtagadja. Újabb rugdalás, újabb gumibotozás.

Ezen az első éjszakán Magyarország prímását háromszor verték végig gumibottal.

Hetekig jóformán aludni sem hagyták. A Gulag-szigetvilág minden egykori lakója szinte egyöntetűen mondja, hogy ezzel az „egyszerű” módszerrel lehet legjobban megtörni az áldozatot. Hosszantartó nem-alvás esetén — írta később maga Mindszenty — még az öngyilkosokat is meg lehet érteni. Ételébe, italába az orosz NKVD laboratóriumaiban készült vegyszereket kevertek, amelyek akaratát átmenetileg megbénították, sőt, személyiségét rövid időre kicserélték. Alkalmazták rajta az agyomosás minden módszerét.

Az 1949. február 3-tól 8-ig tartó nagy kirakatperben egy testileg-lelkileg agyongyötört embert állították a bíróság elé, aki minden képtelen vádat beismert. Beismerte, hogy hazaáruló,

összeesküvő, valutacsempész. A világ elszörnyedt. Ha lehet így mondani: a hideg végigfutott az emberiség hátán. Mindszenty sorsa, a kirakatper, fogsága és elítélése — életfogytiglani börtön — megrázta az egész világot. Húsz-egynéhány év múlva, nyugati száműzetésben a bíboros így emlékezett vissza: „Hosszú nappalokon és éjszakákon át, három orvos bevonásával, fizikailag és pszichikailag oly intenzíven preparáltak, hogy kijelentéseim és úgynevezett beismeréseim akaratom teljes ellenőrzése nélkül történtek. Csak az ítélet után, mikor már ismét börtönben voltam, tudtam meg, hogy mi mindent vallottam be.”^[79] De emlékiratainak bevezetőjében van egy figyelemre méltó mondat, s ez talán kálváriája minden részleténél világosabban mutatja, mit művelhettek vele az ÁVO, a magyar NKVD műhelyeiben: „Azt kérdezheti az olvasó, elmondtam-e mindent? Válaszom: Előadtam (e könyvben) mindent, csak azt nem részleteztem, amit a jóízűség, meg a férfiúi és papi önérzet tilt.”^[80]

A primás perében elítéltek más vádlottakat is, akiket a per koncepciójának megfelelően a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből válogattak ki, azzal a céllal, hogy azokat is kompromittálják és mint az állam ellenségét üldözzék. A vádlott-társaknak vagy természetes, hivatalból eredő kapcsolata volt csak a primással, vagy egyáltalán nem volt kapcsolata. S egyik vádlott sem vehetett részt összeesküvésben, mert összeesküvés sem volt. Mégis, Mindszentyt életfogytiglani fegyházra ítélték. Baranyay Jusztin cisztercita egyetemi tanárt (a szerzetesrendek későbbre tervezett felszámolásának előkészítéseként) 15 évi fegyházzal sújtották. Esterházy Pál volt földbirtokost, az „összeesküvés” finanszírozásának vádjával 15 évre, Zakár András titkárt 6 évre, Ispánky Bélát, a bíboros kitűnő papját életfogytiglanra, Tóth László főszerkesztőt 10 évi fegyházra, Nagy Miklóst 3 évi börtönre ítélték. Mindannyi ártatlan áldozat. Bűnük semmi más, mint hogy a vallásüldözés viharaiiban is ragaszkodtak vallásukhoz.

A Mindszenty-ügy révén a világ megértette a kommunizmus lényegét. A világ tudta, s az akkor alkotott vélemény mindmáig érvényes: a bíboros letartóztatásának nem volt törvényes alapja, a vallás kínvallatás volt, a vád hamis, a per kirakatper és az ítélet abszurdum.

XII. Pius pápa nagy nyilatkozatban kelt a magyar bíboros védelmére s meghurcolását „a vallás iránti tisztelet és az emberi méltóság súlyos megsértésének” minősítette.

A háború után ez volt az első eset, a Mindszenty-per, amely még a nem sokkal azelőtt lezajlott prágai kommunista puccsnál is jobban megdöbbenetett a civilizált világot. Úgy látszik, modern korunkban is vér kell, mártíromság kell ahhoz, hogy a békében és nyugalomban élők meglássák az igazságot. Még az iskolaper idején is, a kommunizmuson kívüli világ itt-ott elhitte, hogy csak progresszív kultúrpolitika és egy hagyományos szemléletű egyházfő konfliktusáról van szó. Csak később kezdték megérteni, mint egy magyar katolikus író megállapította, hogy az iskolakérdés nem különálló probléma, hanem egy nép szabadságáért folyó harc kereteibe állítva kell szemlélni, s hogy Mindszenty ellenállása nem csupán egy hitfelekezet magánügye, hanem az egész emberiség ügye, mert Magyarországon végső fokon a szabadságért harcolnak egy tiránia ellen. Ugyanez az író méltán állapítja meg: „A szabad nyugati társadalmak gondolkodását a 'pacta sunt servanda' alapelve szabja meg, s így nem tudják megérteni, hogy vannak emberek, akiknek az adott szó szentsége nem számít semmit, sőt, akik kimondottan erénynek tartják, ha az ellenfelet megcsalhatják. Nyugaton sok tekintetben ez nehezíti meg a kommunizmus elleni sikeres küzdelmet, az, hogy nem értik meg a kommunizmus egyik lényeges elemét: a démonit.”^[81]

Most mindezt megértette a nyugati világ. Nemcsak a pápa tiltakozott, hanem a kor csaknem minden jelentős államférfia, katolikus és nem-katolikus egyházi személyiség. A Mindszenty-ügy révén Magyarország neve ismertté lett a világ olyan pontjain is, ahol eddig azt sem tudták, hogy Közép-Európában létezik egy ilyen kis ország. A világ-kommunizmus tekintélyének szerte a világon rengeteget ártott a magyar főpap igazságtalan üldözése, kirakatpere és elítélése, a keresztény világot pedig eddig alig látott szolidaritásra sarkallta. A földkerekség legtávolibb pontján is, a földkerekség minden templomában imádkoztak Mindszenty Józsefért.

Két tévedés történt a Mindszenty-üggyel kapcsolatban.

Először: tévedett Rákosi Mátyás, aki, mint egyéb diadalainál, most sem látta be, hogy a primás felett aratott győzelme is csupán pyrruszi győzelem volt. Ő csak azt látta, hogy kikapcsolta a kommunizmus leghatásosabb ellenfelét, de nem sejtette, hogy a per bumeráng, amely 1956 őszén nagy lendülettel a magyarországi kommunizmust kólintja fejbe.

Másodsor: tévedtek azok, akik eladdig hitték azt a szovjet és kommunista tézist, hogy minden bajnak Mindszenty az oka s ha Mindszentyt eltávolítják, az egyháznak nincs mitől tartania. Tévedett mindenki, aki ilyen vagy olyan okból — haladó, békés, rugalmas, taktikázó, diplomatikus szemlélet — komolyan vette akár azt, hogy Mindszenty reakciós, akár azt, hogy nélküle a kommunista rendszer kesztyűs kézzel bánik az egyházzal.

Mert az eddiginél is kegyetlenebb vallásüldözés még csak ezután indult meg Magyarországon.

De ez már egy későbbi fejezethez tartozik.

[1] Közi Horváth, József: Kardinal Mindszenty, Königstein, Taunus, 1977. — 24—25. o.

[2] Mindszenty, József: i. m. — 69. o.

[3] Közi Horváth, József: i. m. — 17. o.

[4] Vida, István: Keresztények a magyar közéletben, Katolikus Szemle, Róma, 1978/IV. szám (E tanulmány szerzője nem azonos Vida István kommunista párttörténésszel, megkülönböztetésül neve mellé lakhelye nevét illesztjük: Tübingen.)

[5] Mindszenty, József: i. m. — 73. o.

[6] Krupa, Sándor: i. m. — 18—19. o.

[7] Krupa, Sándor: i. m. — 16. o.

[8] Főtisztelendő dr. Harangozó Ferenc a szerzőhöz, München, 1979. szept. 4.

[9] Nagy, Ferenc: i.m. — 239. o.

[10] Veér, Imre: i. m. — 126. o.

[11] Krupa, Sándor: i. m. — 67. o.

[12] Fehérváry, István: i. m. — 55. o.

[13] Szolzsenyicin, Alekszander: A Gulag szigetcsoport, München, 1975. — 93. o.

Solschenizyn, Alexander: Archipel Gulag, Bern, 1974. — S. 99

[14] Új Ember, Budapest, 1945. szeptember 30.

[15] Balogh, Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon, Budapest, 1975. — 249. o.

- [16] Mindszenty, József: i. m. — 116. o.
- [17] Mehrle, Thomas: Kampf um Schule und christliche Erziehung, in J. Vecsey: Kardinal Mindszenty, München, 1962. — 139. o.
- [18] Vecsey, József: Der Prozess Mindszenty, München, 1961. — 81. o.
- [19] Mindszenty, József: i. m. — 121. o.
- [20] Mindszenty, József: i. m. — 127. o.
- [21] Mehrle, Thomas: i. m. — 141. o.
- [22] Balogh, Sándor: i. m. — 243. o.
- [23] „Szabad Nép”, Budapest, 1946. július 7.
- [24] Balogh, Sándor: i. m. — 244. o.
- [25] Vida, István (Tübingen): i. m. — 21. o.
- [26] Mindszenty, József: i. m. — 136. o.
- [27] „Kis Újság”, Budapest, 1946. július 23.
- [28] Nemzetgyűlési Napló, Budapest, 1946. II. k. — 323. o.
- [29] Balogh, Sándor: i. m. — 251. o.
- [30] Gergely, Jenő: A politikai katolicizmus Magyarországon, 1890—1950. Budapest, 1977. — 258. o.
- [31] Nagy, Ferenc: i. m. — 241. o.
- [32] Nagy, Ferenc: i. m. — 243. o.
- [33] Mindszenty, József: i. m. — 138. o.
- [34] Mindszenty, József: i. m. — 138—139. o.
- [35] „Új Ember”, Budapest, 1946. július 28.
- [36] Mehrle, Thomas: i. m. — 143. o.
- [37] Nagy, Ferenc: i. m. — 296—297. o.
- [38] Nagy, Ferenc: i. m. — 298—299. o.
- [39] Nagy, Ferenc: i. m. — 301. o.
- [40] Mindszenty, József: i. m. — 171. o.

- [41] Mindszenty, József: i. m. — 171. o.
- [42] Gergely, Jenő: i. m. — 253. o.
- [43] Mehrle, Thomas: i. m. — 144—145. o.
- [44] Vecsey, József: i. m., — 134. o.
- [45] Mindszenty, József: i. m. — 178. o.
- [46] Gergely, Jenő: i. m. — 253. o.
- [47] Vida, István (Tübingen): i. m. — 23. o.
- [48] Vida, István (Tübingen): i. m. — 23. o.
- [49] Zathureczky, Gyula: Mit den Augen eines Protestanten, in Kardinal Mindszenty — 260. o.
- [50] Veér, Imre: i. m. — 186—187. o.
- [51] Nemzetgyűlési Napló, 1947. február 6. — 146—147. o.
- [52] Vecsey, József: i. m. — 308. o.
- [53] Mehrle, Thomas: i. m. — 148. o.
- [54] Magyar Kurír, Budapest, 1947. június 7., 10., 13.
- [55] Zathureczky, Gyula: i. m. — 258. o.
- [56] Gombos, Gyula: Szűk esztendő, Washington, D. C. 1960. — 97. o.
- [57] Vecsey, József: i. m. — 320. o.
- [58] Vecsey, József: i. m. — 323. o.
- [59] Mehrle, Thomas: i. m. — 151. o.
- [60] Orbán, Sándor: Egyház és állam 1945—1950, Budapest, 1962. — 112—113. o.
- [61] P. Straaten, Werenfried van: Ein mahnendes Beispiel, in Kardinal Mindszenty — 234. o.
- [62] P. Straaten, Werenfried van: i. m. — 235. o.
- [63] Közi Horváth, József: i. m. — 26. o. és 29. o.
- [64] Nyisztor, Zoltán: Vallomás, Róma, 1969. — 249. o.
- [65] Közi Horváth, József: i. m. — 29. o.

- [66] Mindszenty, József: i. m. — 211. és 220. o.
- [67] Varga, László: Kérem a vádlott felmentését, Youngstown 1979. — 111. o.
- [68] Jánosi, József: a szerzőhöz, München, 1952. november
- [69] Kovács, Zoltán K.: Barankovics-párti képviselő a szerzőhöz, München, 1979. augusztus 2.
- [70] Varga, László: i. m. — 70. o.
- [71] Közi Horváth, József: A magyar politikai katolicizmus kommunista megvilágításban, Katolikus Szemle, Róma, 1978/4. — 327. o.
- [72] Mindszenty Okmánytár, III. München — 262. o.
- [73] Varga, László: A koncepciók perek és a bíboros ügye, Róma, Katolikus Szemle, 1969. I.
- [74] Csonka, Emil: A száműzött bíboros, München, 1976. — 29. o.
Emilio Vasari: Der verbannte Kardinai, Wien, 1977. — 28. o.
- [75] „Szabad Nép”, Budapest, 1948. december 28.
- [76] „Szabad Nép”, Budapest, 1949. január 1.
- [77] A Mindszenty bűnügy okmányai, kiadó Kovács János, Budapest, 1949. — 11. o.
- [78] A Mindszenty bűnügy okmányai — 85. o.
- [79] „Welt am Sonntag”, Bonn, 1971. december 25.
- [80] Mindszenty, József: i. m. — 9. o.
- [81] Feketekuthy, László: Mindszenty und die öffentliche Meinung, in Kardinal Mindszenty — 286. o.

http://betiltva.com/files/csonka_forradalom_oknyomozo_tortenete6.php

Jelen dokumentum a [Betiltva.com](http://betiltva.com) adatbázisából származik, mely a forrás megjelölésével szabadon